

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษา เรื่อง การปรับตัวของผู้ต้องขังหญิงเข้าใหม่ในทัณฑสถานหญิงธนบุรี ผู้ศึกษาได้ทำการค้นคว้ารวบรวมเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเนื้อหา ออกเป็นส่วน ๆ ดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการปรับตัว
  - 1.1 ความหมายของการปรับตัว
  - 1.2 กระบวนการของการปรับตัว
  - 1.3 ทฤษฎีการปรับตัว
  - 1.4 สาเหตุที่ก่อให้เกิดการปรับตัว
  - 1.5 ลักษณะของการปรับตัว
  - 1.6 ลักษณะของบุคคลที่ปรับตัวได้ดี
  - 1.7 ปัจจัยที่ทำให้คนเราปรับตัวได้ดี
  - 1.8 ทฤษฎีการเรียนรู้
2. แนวคิดเกี่ยวกับระบบสังคมของเรือนจำ
  - 2.1 ระบบของสังคมเรือนจำ
  - 2.2 วัฒนธรรมย่อยของผู้ต้องขัง
  - 2.3 สังคมของผู้ต้องขัง
  - 2.4 กลุ่มและระบบการรวมกลุ่มของผู้ต้องขัง
  - 2.5 แบบพฤติกรรมของผู้ต้องขังในเรือนจำ
3. การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเข้าใหม่
4. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการปรับตัว

สิ่งมีชีวิตทั้งหลายจำเป็นต้องมีการปรับตัวในด้านต่าง ๆ จึงจะสามารถดำรงชีวิตได้อย่างเป็นสุขไม่ว่าจะเป็นด้านอาหารที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อม การดำรงชีวิตของมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน จำเป็นต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทั้งด้านชีววิทยาและจิตวิทยาเพื่อให้สามารถอยู่ได้

อย่างปลอดภัยและมีความสุขซึ่งแต่ละคนมีรูปแบบของการปรับตัวแตกต่างกัน การปรับตัวที่เหมาะสม จะทำให้บุคคลมีความสุขจิตดี ส่วนบุคคลที่ไม่สามารถปรับตัวได้อย่างเหมาะสมก็จะเกิดความไม่สบายใจ เกิดความเครียด หรือความ คับข้องใจ ทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยความลำบาก เป็นผลให้เกิดสภาพจิตใจไม่ดีและเกิดเสื่่อมทางจิต ฉะนั้นการปรับตัวจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง สำหรับมนุษย์ทุกผู้ทุกคนที่จะไม่อาจมองข้ามไปได้ (ลักษณะ สรวิวัฒน์, 2545, น. 65)

ชาร์ล ดาร์วิน (Charles Darwin) ได้กล่าวไว้ในทฤษฎีวิวัฒนาการของเขาว่า สิ่งมีชีวิตต้องอาศัยการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา จึงสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ คนเราจึงต้องปรับตัวอยู่เสมอ มิฉะนั้นจะไม่สามารถดำรงชาติพันธุ์อยู่ได้ ต้องสูญเสียพันธุ์ได้เยี่ยงไดโนเสาร์เป็นแน่ การดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมทุกวันนี้ มนุษย์เราจำเป็นต้องแสวงหาทางที่จะตอบสนองความต้องการทั้งของตนเองและสังคมอยู่ตลอดเวลา ชีวิตของคนทุกคนย่อมเต็มไปด้วยความต้องการ ซึ่งจำเป็นจะต้องได้รับการบำบัดอยู่เสมอ ความต้องการที่สำคัญ เช่น ความต้องการทางกาย ได้แก่ เสื้อผ้า อาหาร สิ่งจำเป็นแก่การครองชีพ ฯลฯ ความต้องการทางใจ ได้แก่ ความรัก ความปลอดภัย ความสำเร็จในชีวิต ฯลฯ ความต้องการทางสังคม ได้แก่ การยกย่อง เป็นที่ยอมรับ ฯลฯ การหาทางตอบสนองความต้องการนั้น บางครั้งก็มีอุปสรรคมาขัดขวางไม่ให้อนองความต้องการของตนได้ เมื่อเผชิญกับปัญหาย่อมเกิดความกดดันทางอารมณ์ (Stress) เกิดความคับข้องใจ (Frustration) ทำให้เกิดความวิตกกังวล (Anxiety) มีความทุกข์ จึงเป็นเหตุให้บุคคลต้องหาวิธีการต่าง ๆ ขจัดความไม่สบายใจให้หมดไปด้วยการปรับตัว (Adjustment) (กันยา สุวรรณแสง, 2532, น. 57)

1.1 ความหมายของการปรับตัว

เฮฟเนอร์ (อ้างถึงใน รัตนภรณ์ อ่อนแก้ว, 2539, น. 35) ได้ให้ความหมายการปรับตัวว่า หมายถึง กระบวนการของความพยายามที่จะนำมาซึ่งความสมดุลระหว่างความต้องการสิ่งเร้าและโอกาสที่จะอำนวยให้จากสิ่งแวดล้อม

รอย (Roy, 1976, pp. 11-17) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวแล้วสร้างเป็นรูปแบบขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1964 ได้อธิบายว่า มนุษย์เป็นหน่วยเดียวไม่อาจแยกร่างกายและจิตใจออกจากกันได้ สิ่งกระทบใด ๆ ก็ตามที่เข้ามาสู่ระบบชีวิตไม่ว่าจะเข้ามากระทบโดยตรงต่อหน่วยใด ๆ จะมีผลกระทบกระเทือนไปทั้งระบบและการตอบสนองที่เกิดขึ้นจะเป็นการตอบสนองดังกล่าว

จะปรากฏชัดเจนมากขึ้นอยู่กับความรุนแรงของสิ่งที่มากระทบธรรมชาติ ตลอดจนความสามารถในการปรับตัวของมนุษย์

Lazarus (1969, p. 18) ได้อธิบายความเป็นมาของการปรับตัวว่า มีกำเนิดเริ่มแรกมาจากวิชาชีววิทยา โดย Darwin เป็นผู้เริ่มใช้คำว่า “adaptation” ในทฤษฎีว่าด้วยการวิวัฒนาการของเขาใน ค.ศ. 1859 โดยสรุปความคิดว่า สิ่งมีชีวิตที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมของโลกที่เต็มไปด้วยภัยอันตรายได้เท่านั้นจะดำรงชีวิตอยู่ได้ ต่อมานักจิตวิทยาได้ขอยืมคำว่า “การปรับตัว” นอกจากนี้ ยังกล่าวว่าการปรับตัวของมนุษย์เป็นไปตามแรงผลักดันสองอย่างคือ

1. แรงผลักดันจากภายนอก (External Demands) เกิดจากการที่มนุษย์ต้องอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อม การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันและต้องผูกพันกับผู้อื่น ดังนั้นคนเราจึงต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสังคม ซึ่งเริ่มตั้งแต่วัยเด็กจนถึงผู้ใหญ่

2. แรงผลักดันจากภายใน (Internal Demands) อันได้แก่ ความต้องการ น้ำ และความอบอุ่น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยความสุขสบาย และอีกส่วนหนึ่งเกิดจากสภาวะทางจิต ซึ่งเป็นผลของการเรียนรู้ เช่น ความต้องการความอบอุ่นใจ ความต้องการเป็นที่ยอมรับของสังคม และความต้องการความสำเร็จ

มนูญ ตนะวัฒนา (2526, น. 142) ให้ความหมายของการปรับตัวว่า หมายถึง ความสามารถที่จะสร้างความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ได้อย่างน่าพอใจ คนที่ปรับตัวได้ดีจะมีความรู้สึก นึกถึงความต้องการและความรู้สึกของคนอื่น ๆ

สุรางค์ จันทรเอม (2527, น. 84) ให้ความหมายของการปรับตัวว่า หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายปลายทางในสิ่งแวดล้อมของตน มนุษย์ทุกคนจะต้องมีการปรับตัวด้วยกันทั้งสิ้น แต่ละคนจะมีแบบแผนในการปรับตัวแตกต่างกันออกไป เพื่อตอบสนองความต้องการของตน นอกจากจะตอบสนองความต้องการทางร่างกาย เช่น อาหาร การออกกำลังกายแล้ว ยังต้องสนองความต้องการทางสังคมอีกด้วย เช่น การช่วยให้ทำงานร่วมกับผู้อื่นด้วยความราบรื่น การทำตัวให้เพื่อนฝูงชอบ ในด้านอารมณ์ก็เช่นเดียวกัน เมื่อมนุษย์ได้รับในสิ่งที่ตนต้องการแล้วความตึงเครียดต่าง ๆ ก็ย่อมคลายลงไป

นิภา นิธยานน (2520, น. 107) ได้ให้ความหมายของการปรับตัวว่า การตอบสนองความต้องการที่เกิดจากแรงผลักดันดังกล่าวนี้ มนุษย์ต้องเผชิญกับภาวะเคร่งเครียดกดดันต่าง ๆ เช่น ความหวั่นกลัวอันตราย ความรู้สึกขุ่นใจและความวิตกกังวลนานาประการ อันเป็นผลสืบเนื่องจากความล้มเหลว หรือความรู้สึกขัดแย้งที่เกิดขึ้นในใจ ฉะนั้นในภาวะเคร่งเครียด

กตตันมนุษย์จำเป็นต้องหาทางออกหรือหาวิธีแก้ปัญหาเพื่อขจัด หรือผ่อนคลายอารมณ์
เคร่งเครียดลงการหาทางออกหรือวิธีแก้ปัญหาต่าง ๆ รวมเรียกว่า กระบวนการปรับตัว

ผ่องพรรณ เกิดพิทักษ์ (2530, น. 69) ได้ให้ความหมายการปรับตัว หมายถึง ผล
ของความพยายามของบุคคลที่พยายามปรับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ตนเอง ไม่ว่าปัญหานั้นจะ
เป็นปัญหาด้านบุคลิกภาพ ด้านความต้องการ หรือด้านอารมณ์ ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม
จนเป็นสภาพการณ์ที่บุคคลนั้นสามารถอยู่ได้ในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ และถ้าบุคคลนั้นปรับตัวแล้ว
และสามารถอยู่ในสภาพแวดล้อมนั้นได้อย่างมีความสุข แสดงว่าบุคคลนั้นมีสุขภาพจิตดี

กันยา สุวรรณแสง (2533, น. 63) กล่าวว่า การปรับตัวคือ การปรับกายใจให้อยู่ใน
สังคมได้ในสภาวะแวดล้อมและสถานการณ์ต่าง ๆ อย่างมีความสุข

โสภา ชูพิกุลชัย (2528, น. 140) กล่าวไว้ว่า การปรับตัวหมายถึง ความสามารถในการ
การเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ความเป็นอยู่โดยต้องคำนึงถึงความเป็นจริงต่าง ๆ นอกจากนี้ยังต้อง
เป็นผู้ที่สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขภายใต้กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคม สมาคมต่าง ๆ ที่
เข้าไปเกี่ยวข้อง เป็นต้น

ศิริโสภาคย์ บุรพาเดชะ (2518, น. 265-266) ให้ความหมายของการปรับตัวว่าเป็น
การหาทางออกของบุคคลเพื่อระบายความคับข้องใจ เมื่อหาทางสนองความต้องการไม่ได้
ทางออกนี้ เรียกว่า กลไกในการปรับตัว (Defense-Mechanism) ซึ่งเป็นวิธีที่มีได้แก้ปัญหาให้กับ
บุคคลอย่างสิ้นเชิง แต่ช่วยลดความวิตกกังวลและความคับข้องใจลงได้บ้าง ทำให้บุคคลผู้นั้น
สามารถหาหนทางแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ในเวลาต่อมา ลักษณะสำคัญของกลไกในการปรับตัวนั้นจะ
เป็นดังนี้

ก. เป็นวิธีการที่บุคคลโดยทั่วไปใช้ มิใช่สิ่งผิดปกติ เพราะผู้ที่มีปัญหาจะใช้วิธีการ
นี้วิธีการหนึ่งวิธีการใดหรือหลายวิธี เพื่อลดความวิตกกังวล

ข. กลไกในการปรับตัวนี้ เป็นการแก้ปัญหาทางใจ ซึ่งผู้ใช้ไม่รู้ตัวขณะที่ใช้

ค. กลไกในการปรับตัวนี้ เป็นเพียงการแก้ปัญหาชั่วคราว ซึ่งถ้าบุคคลใช้อยู่เสมอ ๆ
อาจทำให้ไม่สามารถเผชิญกับความเป็นจริงได้

ง. กลไกในการปรับตัว ซึ่งแบ่งออกเป็นวิธีต่าง ๆ มิได้หมายความว่า จะเป็นการ
แยกออกจากกันโดยเด็ดขาด การแบ่งออกเป็นวิธีต่าง ๆ นั้นเพื่อความสะดวกในการศึกษา เพราะ
พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกมา อาจเกิดจากกลไกในการปรับตัวมากกว่าหนึ่งวิธีก็ได้

ดังนั้น การปรับตัวจึงพอสรุปได้ว่า เป็นความสามารถของบุคคลในการเผชิญกับ
ปัญหาความขัดแย้ง ความวิตกกังวล และความคับข้องใจต่าง ๆ โดยสามารถสนองตอบต่อความ

ต้องการของร่างกายและจิตใจ รวมทั้งสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม กลุ่มบุคคลต่าง ๆ และอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ซึ่งการปรับตัวจะเป็นไปใน 3 ลักษณะ คือ

1. การปรับตัวด้านส่วนตัว หมายถึง การปรับตัวทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ
2. การปรับตัวด้านสังคม หมายถึง การปรับตัวให้เข้ากับกลุ่มและบุคคลต่าง ๆ ได้
3. การปรับตัวด้านสภาพแวดล้อม หมายถึง การปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม

ที่เป็นอยู่หรือที่เปลี่ยนแปลงไปได้

1.2 กระบวนการของการปรับตัว (Adjustment Process)

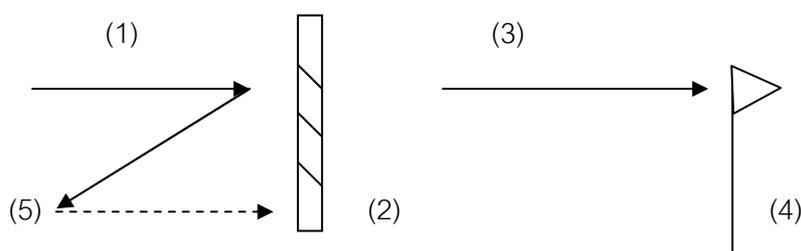
Heyns (อ้างถึงใน รจนา สุขสว่าง, ม.ป.ป., น. 26) ได้ให้ทัศนะว่า “กระบวนการของการปรับตัวเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการที่ความต้องการจำเป็น ความตึงเครียด หรือแรงขับที่ถูกเร่งเร้า จนกระทั่งความต้องการจำเป็นนั้นจะได้รับการตอบสนอง ความตึงเครียด หรือแรงขับนั้นได้หมดไป”

นักจิตวิทยาบางคนได้แยกแยะกระบวนการในการปรับตัว ออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. มีปัจจัยที่ก่อให้เกิดแรงขับขึ้น
2. พฤติกรรมในการค้นหาวิธีการแก้ไขปัญหามีประสิทธิภาพ
3. บรรลุถึงเป้าหมาย
4. ความตึงเครียดลดลง

ภาพที่ 2.1

กระบวนการในการปรับตัว

ที่มา: กัญญา สุวรรณแสง, 2535, น. 84

ในการแสวงหาเป้าหมาย (1) บุคคลไปพบกับอุปสรรคโดยทั่วไป (2) แล้วบุคคลก็จะแสดงความพยายามต่าง ๆ เพื่อจะไปให้ถึงเป้าหมาย บางคนมีความพยายามในระยะเวลายันสั้น บางคนมีความพยายามอยู่นาน และบางคนก็หาวิธีได้เหมาะสม (3) ทำให้ไปยังเป้าหมายได้และปรับตัวได้ (4) บางคนหาทางไปสู่เป้าหมายไม่ได้ก็จะแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มีประสิทธิภาพในการปรับตัวต่าง ๆ กัน หรือสถานการณ์นั้น ตั้งเป้าหมายใหม่ (5) หาทางปฏิเสธไม่ยอมรับว่าตนไม่สามารถเอาชนะอุปสรรคได้ หรืออาจสร้างโลกของตนเองขึ้นมาเพื่อสร้างความสบายใจ เป็นต้น

ลักษณะ สิริวัฒน์ (2545, น. 65) ในเรื่องกระบวนการปรับตัวนี้จะได้กล่าวถึงระดับของกระบวนการปรับตัวและลักษณะของกระบวนการปรับตัว ดังนี้

1. ระดับของกระบวนการปรับตัว สำหรับกระบวนการปรับตัวที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคลแบ่งได้ 2 ระดับ คือ

1.1 การปรับตัวที่เราปรับตัว (Conscious Attempt of Adjustment) การปรับตัวแบบนี้สามารถทำได้ 2 ทาง คือ

1.1.1 โดยการเพิ่มความพยายามให้มากขึ้น เพื่อให้ชนะอุปสรรค หรือความยุ่งยากต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้

1.1.2 โดยการเปลี่ยนเป้าหมายที่ตั้งไว้ หากว่าเป้าหมายที่ตั้งไว้สูงมากเกินไป หรือเป้าหมายที่บุคคลนั้นทราบหรือตระหนักว่าเขาไม่สามารถจะบรรลุเป้าหมายได้เขาจะเปลี่ยนเป้าหมายใหม่ที่คาดว่าจะเอาชนะได้

1.2 การปรับตัวที่กระทำไปโดยไม่รู้ตัว (Unconscious Attempt of Adjustment) การปรับตัวแบบนี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นทางออกอย่างหนึ่งของบุคคลเมื่อเกิดความคับข้องใจ หรือความขัดแย้งในใจ หรือเมื่อเผชิญปัญหาแล้วแก้ปัญหาไม่ได้ เขาก็จะหาทางออกด้วยวิธีใด วิธีหนึ่ง ซึ่งกลวิธีในการปรับตัวในลักษณะดังกล่าวเรียกว่า กลไกทางจิต (Mental Mechanism) หรือกลไกป้องกันตน (Self-Defense Mechanism) กลไกดังกล่าวนี้บุคคลใช้เพื่อรักษาหรือคุ้มครองตนเองไม่ให้เสียหายหรือศักดิ์ศรีนั่นเอง เพื่อไม่ให้เกิดความวิตกกังวล

2. ลักษณะกระบวนการปรับตัว สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

2.1 การปรับตัวที่สมบูรณ์ (Integrative Adjustment) เป็นลักษณะของการปรับตัวที่บุคคลประสบปัญหาหรืออุปสรรคต่าง ๆ แล้วสามารถแก้ปัญหาได้ และเมื่อแก้ปัญหาได้แล้วทำให้ตนเองเกิดความสบายใจ ไม่มีข้อหุนข้องหมองใจเหลืออยู่

2.2 การปรับตัวที่ไม่สมบูรณ์ (Non-integrative Adjustment) เป็นการปรับตัวที่บุคคลประสบปัญหา หรืออุปสรรคแล้วไม่สามารถแก้ปัญหาได้ แต่เขาอาจมีวิธีที่ทำให้คลาย

การตัดสินใจ การแก้ปัญหาและการแสดงอารมณ์ เช่น บุคคลมีการเรียนรู้ว่าเมื่อโกรธควรแสดงพฤติกรรมอย่างไรจึงจะเป็นที่ยอมรับของสังคม

กลไกปรับตัวทั้ง 2 ส่วนจะเกิดควบคู่กันเสมอ โดยมีการรับรู้เป็นสื่อกลางและทำให้บุคคลมีการแสดงออกในพฤติกรรม 4 ด้านคือ

1. พฤติกรรมการปรับตัวตามความต้องการทางด้านสรีระ(Physiological Needs) มีพื้นฐานจากความต้องการความมั่นคงทางด้านร่างกาย(Physiological integrity) ซึ่งครอบคลุมความต้องการพื้นฐานในเรื่อง การออกกำลังกาย และการพักผ่อน ภาวะโภชนาการ การขับถ่ายน้ำและเกลือแร่ ออกซิเจน การไหลเวียนโลหิต และการควบคุมสภาวะสมดุลของร่างกาย

2. พฤติกรรมการปรับตัวด้านอัตมโนทัศน์ (Self Concept) เป็นพฤติกรรมปรับตัวเพื่อตอบสนองความต้องการความมั่นคงทางด้านจิตใจ ซึ่งเกิดจากความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตนเอง อันมาผลจากประสบการณ์และการเรียนรู้ ตลอดจนการปะทะสัมพันธ์กับผู้อื่น ความรู้สึกเกี่ยวกับตนเองนี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความคิดความรู้สึกความเข้าใจ ความสำนึกที่บุคคลมีอยู่ หากบุคคลมีความมั่นคงทางด้านจิตใจ มีความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตนเองตามความเป็นจริง มีความเชื่อมั่นและมองเห็นคุณค่าแห่งตน การปรับตัวต่อภาวะความกดดันต่าง ๆ จะเป็นไปได้ว่าบุคคลที่มีความรู้สึกต่อตนเองในทางลบ น้อยเนื้อต่ำใจและรู้สึกว่าตนเองไร้ค่า

ตามทัศนะของรอยอัตมโนทัศน์แบ่งออกย่อยได้ดังนี้

2.1 อัตมโนทัศน์ทางด้านร่างกาย (Physical Self) หมายถึง การรับรู้ รูปร่างหน้าตาการทำหน้าที่ของอวัยวะต่าง ๆ ที่ในร่างกาย ตลอดจนสมรรถภาพทางเพศ ถ้าบุคคลไม่สามารถยอมรับการเปลี่ยนแปลงรูปลักษณะของตนได้ บุคคลจะเกิดความสูญเสีย

2.2 อัตมโนทัศน์ด้านส่วนบุคคล (Personal Self) เป็นอัตมโนทัศน์ส่วนบุคคลที่เกี่ยวกับตนเองตามความเชื่อ ค่านิยม อุดมคติ คุณค่า ความคาดหวัง ปณิธานทุกอย่างที่บุคคลยึดถืออยู่ อัตมโนทัศน์ด้านนี้แบ่งออกเป็น

2.2.1 อัตมโนทัศน์ด้านศีลธรรม – จรรยา (Moral-Ethica Self) หมายถึง การที่บุคคลแต่ละคนใช้กฎเกณฑ์ทางศีลธรรมจรรยา และสิ่งที่บุคคลคิดว่ามีค่าตามความสำนึกของตนเองเป็นมาตรฐานในการปฏิบัติและประเมินสิ่งต่าง ๆ เกี่ยวกับตนเอง โดยใช้สิ่งเหล่านี้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินความดี-เลว ถูก-ผิด ในภาวะที่บุคคลรับรู้ว่าคุณค่าหรือค่านิยมทางสังคมจะแสดงออกถึงความรู้สึกผิดบาป (Guilt) หรือตำหนิตนเอง

2.2.2 อึดมโนทัศน์ด้านความมั่นคง (Self-Consistency) ในภาวะปกติ บุคคลจะพยายามดำรงไว้ซึ่งความมั่นคงหรือความสม่ำเสมอในตนเอง เพื่อก่อให้เกิดความมั่นคงทางความรู้สึก ถ้าภาวะนี้ถูกคุกคามจะก่อให้เกิดความวิตกกังวล ความไม่แน่ใจและความกลัวในที่สุด

2.2.3 อึดมโนทัศน์ด้านปณิธาน และความคาดหวังที่ตนมี (Self-Ideal and Expectancy) ทั้งนี้ รวมถึงความคาดหวังที่บุคคลอื่นมีต่อตน เป็นการนำเอาจินตนาการต่าง ๆ เกี่ยวกับปณิธานและความคาดหวังทั้งหมดมาประกอบขึ้นเป็นแนวทางในการแสดงพฤติกรรมให้บรรลุเป้าหมาย ถ้าจินตนาการนั้นไม่เหมาะสมกับความสามารถที่แท้จริงของตน บุคคลจะเกิดความท้อแท้หมดหวัง (Powerlessness)

2.2.4 อึดมโนทัศน์ด้านคุณค่าและความสำคัญ (Self-esteem) เป็นส่วนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความรู้สึกมั่นคงทางด้านจิตใจ ความรู้สึกที่ตนเองมีคุณค่าได้รับการยอมรับจากผู้อื่น สภาวะการณ์ใดที่ก่อให้เกิดความรู้สึกด้อยคุณค่า บุคคลจะพยายามปรับความรู้สึกของตนเอง ซึ่งจะสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับระดับความเชื่อมั่น ความเข้าใจ ตลอดจนบุคลิกภาพโดยส่วนรวมของบุคคลนั้น

3. พฤติกรรมการปรับตัวต่อบทบาทหน้าที่ (Role Function) เป็นพฤติกรรมการปรับตัว เพื่อสนองตามความต้องการและคงไว้ซึ่งความมั่นคงทางสังคม หรือการยอมรับของบุคคลอื่นในสถานการณ์ใดก็ตามที่บุคคลไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทของตนได้ บุคคลจะต้องมีการปรับตัวเพื่อให้การแสดงบทบาทของตนเป็นไปตามปกติ หากสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของบุคคลนั้น ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นในส่วนนี้จะแสดงออกได้ใน 3 ลักษณะดังนี้

3.1 การแสดงบทบาทไม่ตรงกับความเป็นจริง (Role Distance) หมายถึง การแสดงพฤติกรรมได้เหมาะสมกับบทบาทแต่ไม่ตรงกับความรู้สึกที่แท้จริง ทั้งนี้ เพื่อต้องการปกปิดสิ่งที่ตนรู้สึกไม่สบายใจ

3.2 ความขัดแย้งในการแสดงบทบาท (Role Conflict) หมายถึง ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเนื่องจากบุคคลไม่สามารถแสดงพฤติกรรมให้เหมาะสมกับบทบาทของตนได้ในบางสถานการณ์ เนื่องจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมาจากความคาดหวังของตนเองและความคาดหวังของผู้อื่นที่มีต่อตนไม่ตรงกัน

3.3 ความล้มเหลวในการแสดงบทบาท (Role Failure) หมายถึง ภาวะที่บุคคลไม่สามารถแสดงบทบาทของตนเองได้เลย

4. พฤติกรรมการปรับตัวด้านการพึ่งพากันและกัน (Interdependence) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของบุคคลในอันที่จะคงไว้ซึ่งความมั่นคงทางสังคม (Social Integrity) เนื่องจากคนต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ความพอเหมาะพอสมระหว่างการพึ่งตนเอง (Independence) การพึ่งผู้อื่น (Dependence) และการให้ผู้อื่นได้พึ่งพามีส่วนช่วยให้เกิดความมั่นคงทางด้านจิตใจและสังคม

โดยปกติบุคคลจะพยายามคงไว้ซึ่งความเป็นตัวของตัวเอง และการยอมพึ่งพาอาศัยในขอบข่ายที่ตนเองและสังคมยอมรับ ซึ่งถือเป็นการปรับตัวตามปกติ แต่ถ้าการปรับตัวด้านนี้มีปัญหาจะแสดงออกมาเป็น 2 ลักษณะ คือ

4.1 พฤติกรรมที่แสดงการพึ่งพาอาศัยผู้อื่นไม่เหมาะสม (Dysfunction Dependence) คือ ต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่นเกินความจำเป็น จนอาจก่อให้เกิดอันตรายต่อตนเองหรือไม่ เกิดผลดีต่อตนเอง

4.2 พฤติกรรมพึ่งพาตนเองอย่างไม่เหมาะสม (Disjunction Independence) คือ พฤติกรรมและการแสดงออกของการช่วยเหลือตนเองมากเกินไป ซึ่งอาจก่อให้เกิดอันตรายต่อตนเองได้เช่นกัน

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และ เพ็ญแข ประจันปัจฉิม (2524, น.10-12, อ้างถึงใน วรารัตน์ ประสิทธิธัญกิจ, 2537, น. 29) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการปรับตัวของ อีริกสัน (Erikson) ว่าสิ่งที่มีความสำคัญที่สุดในการปรับตัว คือ ความสัมพันธ์กับผู้ที่เกี่ยวข้องแวดล้อมตนในช่วงนั้น ๆ ครอบครัวมีส่วนเกี่ยวข้องในการวางพื้นฐานทางจิตใจให้แก่บุคคลตั้งแต่วัยทารกเป็นต้นมา ความจำเป็นที่จะต้องปรับตัวของบุคคลเนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย ทางความรู้ความสามารถและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การที่บุคคลจะปรับตัวได้ดีเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การที่บุคคลจะปรับตัวได้ดีเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การที่บุคคลจะปรับตัวได้ดีเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การที่บุคคลจะปรับตัวได้ดีเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การปรับตัวในแง่ของการปรับตัวภายในตนเอง โดยเชื่อว่ามนุษย์อยู่ท่ามกลางของประสบการณ์ต่าง ๆ รอบตัว ซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ส่วนหนึ่งของประสบการณ์ที่บุคคลได้รับรู้ และมีการประทะสัมพันธ์กับผู้อื่น รวมทั้งการประเมินผลจากการมีการประทะสัมพันธ์นั้นจะก่อให้เกิดเป็นตัวเรา (Self) หรือ “โครงสร้างของตน” ขึ้นมาเป็นการรับรู้เกี่ยวกับตนเองในด้านต่าง ๆ เช่น ลักษณะ ความสามารถของตน บทบาทต่าง ๆ ของตนในการเกี่ยวข้องกับผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม

ทัศนคติและค่านิยมต่าง ๆ ของตัวเรา ประสบการณ์ที่แต่ละบุคคลได้รับจึงมีส่วนสำคัญในการกำหนดบุคลิกภาพของบุคคลให้แตกต่างกัน โดยที่แต่ละคนจะเข้าใจและรู้จักโลกส่วนตัวของเขาได้ ดีที่สุด บุคคลที่ปรับตัวได้คือบุคคลที่เป็นตัวเองเข้าใจและยอมรับตนเองและผู้อื่น รวมทั้งสามารถรับรู้ประสบการณ์ต่าง ๆ ตามความเป็นจริง นำประสบการณ์นั้นมาจัดให้สอดคล้องกับโครงสร้างหรือบุคลิกลักษณะของตนได้อย่างไม่ขัดแย้ง หรือบิดเบือนและจะมีการรับรู้และความคิดเกี่ยวกับตนเองในทางบวก ส่วนบุคคลที่ปรับตัวไม่ได้นั้น จะมีความขัดแย้งระหว่างความคิดเกี่ยวกับตนกับประสบการณ์เกิดขึ้นมาใหม่อย่างมาก ทำให้เกิดความตึงเครียดวิตกกังวล สับสน ไม่แน่ใจ สูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง และความคิดเห็นเกี่ยวกับตนจะเป็นไปในทางลบ

1.4 สาเหตุที่ก่อให้เกิดการปรับตัว

บุญทัศน์ ทุนคำ (อ้างถึงใน กันยา สุวรรณแสง, 2533, น. 65) สรุปสาเหตุที่ก่อให้เกิดการปรับตัว คือ

- 1) แรงขับและความต้องการ
- 2) แรงกระตุ้นทางสังคม
- 3) เจตคติ ความสนใจ จุดหมายของชีวิตของตนเองเปลี่ยนแปลงไป

1. แรงขับและความต้องการ (Drives and Needs)

ในชีวิตของบุคคลมีความต้องการเป็นพื้นฐาน เช่น ความต้องการทางกาย (Physical Needs) และความต้องการทางจิต (Psychological needs) ความต้องการทั้งสองนี้ ทำให้เกิดแรงขับ (Drives) เช่น เกิดความหิว (Thirsty) เป็นแรงขับให้มนุษย์ดิ้นรน แสวงหาหรือเพื่อสนองความอดอยากของตน ถ้าเกิดอุปสรรคมาขัดขวางไม่สามารถสนองความต้องการ ไม่สามารถหามาบำบัดความอยากได้ ร่างกายก็จะแสดงพฤติกรรมออกมาในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้คลายจากความกระวนกระวายอันเนื่องมาจากความอยาก พฤติกรรมที่แสดงออกมาเพื่อคลายความทรมานทรมานนี้ เรียกว่า การปรับตัว

2. แรงกระตุ้นทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็วหรือการที่มีสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้คนมีปัญหาในการปรับตัวให้ทันตามภาวะสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ราคาสิ่งของแพงขึ้น แพงขึ้น แต่งกาย การเป็นอยู่ การคมนาคม ความเจริญทางวัตถุ ต่างก็กระตุ้นให้มนุษย์วิ่งตาม

ตลอดเวลา ถ้าตกอยู่ใต้อิทธิพลของสังคม มีปัญหาเดินแถวกันมาให้แก้ตลอดเวลา ถ้าแก้ได้ก็มีความสุข ถ้าแก้ไม่ได้ก็เกิดความคับข้องใจ กระวนกระวายใจจึงหาทางปรับตัว โดยวิธีการต่าง ๆ

สาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้คนเราจำเป็นต้องปรับตัว ได้แก่ ความเครียด (Stress) ความเครียดเกิดขึ้นจากการที่คนเรามีแรงจูงใจหรือมีความต้องการในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้ว เกิดมีอุปสรรคไม่สามารถได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ ถ้าคนเรามีความเครียดอยู่ในระดับต่ำก็ย่อมจะไม่มีปัญหาในการปรับตัว แต่ถ้าเกิดความเครียดอยู่ในระดับสูงเท่าไรก็จะทำให้เกิดความลำบากในการปรับตัว โอกาสที่คน ๆ นั้นจะมีพฤติกรรมเบี่ยงเบน (Deviant Behavior) หรือพฤติกรรมปกติ (Abnormal Behavior) ก็เป็นไปได้สูง ถ้าคน ๆ นั้นไม่สามารถหาทางออกในการปรับตัวได้ และปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนเราเกิดความเครียด ได้แก่ ความคับข้องใจ (Frustration) ความขัดแย้ง (Conflicts) และความกดดัน (Pressures) (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2533, น. 641)

ความกดดัน (Pressures) ความกดดันนั้นนอกจากจะเกิดความคับข้องใจและความขัดแย้งแล้วยังอาจเกิดขึ้นจากการที่บุคคลสร้างแรงกดดันให้กับตนเองอีกด้วย อย่างเช่น การที่คนเราตั้งเป้าหมายไว้สูงมาก ก็จะต้องใช้ความพยายามมากยิ่งขึ้น เมื่อใช้ความพยายามมากขึ้น ความเครียดก็สูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อทำไปแล้วเกิดไปพบกับอุปสรรคจากสภาพแวดล้อมหรือจากตัวเองด้วยแล้ว โอกาสที่จะทำให้ตัวเองไม่สามารถปรับตัวได้ก็สูง พฤติกรรมเบี่ยงเบนของพฤติกรรมปกติก็อาจเกิดขึ้นได้

3. เจตคติความสนใจ

จุดมุ่งหมายของชีวิตของตัวเองเปลี่ยนแปลงไป จึงจำเป็นต้องปรับพฤติกรรมสาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้คนเราจำเป็นต้องปรับตัว ได้แก่ ความเครียด (Stress) ความเครียดเกิดขึ้นจากการที่คนเรามีแรงจูงใจหรือมีความต้องการในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วเกิดมีอุปสรรคไม่สามารถได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ ถ้าคนเรามีความเครียดอยู่ในระดับต่ำก็ย่อมจะไม่มีปัญหาในการปรับตัว (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2533, น. 641)

1.5 ลักษณะของการปรับตัว

เมื่อมนุษย์มีความคับข้องใจ (Frustration) ความขัดแย้งในใจ (Conflicts) และความกดดัน (Pressures) เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ จึงไม่สามารถบรรลุถึงความ

ต้องการและไม่สามารถแก้ไขได้ บุคคลจึงต้องปรับตัว ซึ่งมีวิธีปรับตัวให้ชีวิตอยู่รอด กลไกของการรักษาชีวิตให้ปลอดภัยมีความสุขนั้น มี 2 ทาง คือ (มณูญ ตนะวัฒนา, 2526, น. 132-146)

1. การปรับตัวโดยถือเอาปัญหาหรือความจริงเป็นเป้าหมาย (Task-oriented Reaction) คือ การรู้จักใช้ความพยายามของคนที่จะระงับยับยั้ง เปลี่ยนแปลง และเคลื่อนย้ายสถานการณ์ที่ทำให้เกิดความคับข้องใจ มี 3 วิธี คือ

1.1 การต่อสู้และแสดงความก้าวร้าว (Attach and Aggression) เป็นการต่อสู้ทำลายสิ่งที่ขัดขวางความต้องการ และต่อสู้กับสิ่งที่ทำให้เกิดความคับข้องใจ การแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวนี้แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

ก. การก้าวร้าวโดยตรง (Direct Aggression) หมายถึง การแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวต่อบุคคลหรือสิ่งของที่เป็นเหตุให้เกิดความคับข้องใจ เช่น ทูบตี คำว่า ทำร้าย เป็นต้น

ข. การก้าวร้าวทางอ้อม (Displaced Aggression) หมายถึง การที่คนเราไม่สามารถแสดงอาการพฤติกรรมก้าวร้าวโดยตรงกับต้นเหตุได้ จะหันไปแสดงความก้าวร้าวต่อสิ่งอื่นแทน เช่น โกรธคน ๆ หนึ่งแต่ไม่กล้าไปโต้ตอบ จึงได้ไปโต้ตอบกับคนอื่นที่ไม่ทราบเรื่อง เป็นต้น

1.2 การตกใจและถอยหนี (Flight and Withdrawal) หมายถึง การที่บุคคลเมื่อเผชิญกับสถานการณ์ หรืออุปสรรคที่มาขัดขวางความต้องการของตนและก่อให้เกิดความคับข้องใจแล้วใช้วิธีที่หลีกเลี่ยงไปให้พ้นจากสิ่งเหล่านั้น ทำให้ความคับข้องใจหายไป ซึ่งทำได้ดังนี้

ก. การแยกตัวเองออกจากสังคม (Isolation) เมื่อบุคคลพบอุปสรรคขัดขวางไม่ให้เกิดสิ่งที่ประสงค์เอาไว้ บุคคลนั้นจะตัดตัวเองออกจากเหตุการณ์นั้น ๆ โดยการเก็บตัวอยู่คนเดียว โดดเดี่ยว ซอบเจียบ ๆ ไม่ติดต่อคบหาสมาคมกับผู้ใด

ข. การปฏิเสธ (Negativism) เป็นวิธีการที่ชัดเจน ไม่ยอมทำตามหรือไม่ให้ความร่วมมือตามสังคม หรือตามที่ผู้ขอร้องแต่จะกระทำในสิ่งที่ตรงกันข้าม ซึ่งเป็นวิธีการเรียกร้องความสนใจจากผู้อื่นอีกวิธีหนึ่ง

1.3 การฝันกลางวัน (Day Dream) เป็นการสร้างภาพขึ้นมา เพื่อสนองความต้องการอันอาจจะมีโอกาสได้รับสนองในชีวิตจริง

1.4 การประนีประนอมและการทดแทน (Compromise and Substitution) เป็นลักษณะที่บุคคลไม่สามารถสนองความต้องการของตนได้ จึงจำเป็นต้องหาสิ่งอื่นที่ใกล้เคียงกับมาสนองทดแทนเพื่อให้ตนเองอยู่ในลักษณะสมดุล ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวมี 3 แบบ คือ

ก. การทดแทน (Compensation) ได้แก่ การแสดงออกเพื่อแสวงหาความสำเร็จในด้านอื่นมาทดแทนความผิดหวังหรือปมด้อยในอีกด้านหนึ่ง

ข. การทดเทิด (Sublimations) เป็นพฤติกรรมในลักษณะที่ประนีประนอมกับสถานการณ์ด้วยการแปลงรูปอารมณ์และพฤติกรรมที่ให้โทษมาสู่พฤติกรรมที่ให้โทษสู่คุณประโยชน์อันเป็นเปลี่ยนแปลงแรงจูงใจที่สังคมไม่ยอมรับสู่พฤติกรรมที่สังคมยอมรับ

ค. การลอกเลียนแบบนิยม (Identification) หรือปฏิบัติอย่างกลมกลืน (Reaction-Formation) ได้แก่ การแสดงพฤติกรรมตามคุณสมบัติของคนอื่นซึ่งตนอยากจะมีแต่ไม่มีมาอวดอ้างว่ามี แล้วปรุงแต่งกิริยาท่าทางภายนอก รสนิยม เจตนาคติและค่านิยมให้เหมือนกับคนอื่น ๆ ที่มีคุณสมบัตินั้น ๆ

2. กลไกการป้องกันตนเองเมื่อเผชิญความวิตกกังวล โดยทำตนให้ผิดไปจากความเป็นจริง (Defense Mechanisms) ไม่ได้ตัดแปลงหรือเคลื่อนย้ายสถานการณ์ที่ทำให้เกิดความคับข้องใจโดยตรง

กลไกการป้องกันตนเอง (Defense Mechanisms) เป็นพฤติกรรมของตนเองเพื่อใช้ป้องกันตนเองโดยต่อสู้กับความวิตกกังวลที่ประสบอยู่ ทั้งนี้สมองจะทำหน้าที่ช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดด้วยการทำใจไปในลักษณะต่าง ๆ เป็นการปรับตัวในระดับจิตใจสำนึก (Unconscious Level) ซึ่งเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ เพื่อช่วยให้คนเรามีความสบายใจขึ้นชั่วขณะหนึ่ง และถือเป็นสิ่งที่จะช่วยรักษาความสมดุลของชีวิตของตนเองไว้ในระยะอันสั้นเท่านั้น

1.6 ลักษณะของบุคคลที่ปรับตัวได้ดี

ธอร์พ (1955, pp. 56-57) ได้แบ่งการปรับตัวออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ปรับตัว (Self Adjustment) ได้แก่ การที่บุคคลจะปรับตัวเองได้ดีต้องประกอบด้วยลักษณะ ดังนี้

1.1 ความเป็นตัวของตัวเอง (Self-Reliance) หมายถึง การที่บุคคลทำอะไรได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่นเป็นอิสระจากผู้อื่น มีความมั่นคงทางอารมณ์ และรับผิดชอบในการกระทำของตนเอง

1.2 การมองเห็นคุณค่าของตนเอง (Sense of Personal Worth) หมายถึง การที่บุคคลเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น ผู้อื่นเชื่อในความสามารถของเขา มีความรู้สึกว่าเขาเองมีค่ามีความพอใจและเชื่อมั่นในความสามารถ และความมีเหตุผลของตนเอง

1.3 ความรู้สึกเป็นอิสระของตนเอง (Sense of Personal Freedom) หมายถึง การที่บุคคลพอใจในอิสรภาพ มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นมีเหตุผล ตัดสินใจในการกระทำ และวางแผนชีวิตของตนเอง รวมทั้งมีเสรีภาพในการคบเพื่อนและการใช้จ่าย

1.4 ความรู้สึกเป็นอิสระของตนเอง (Feeling of Belonging) หมายถึง การที่บุคคลได้รับความอบอุ่นในครอบครัว ในหมู่เพื่อนฝูง จึงทำให้มีความภาคภูมิใจในบ้าน โรงเรียน เป็นต้น

1.5 ความรู้สึกไม่มีแนวโน้มที่จะถอยหนี (No withdrawing Tendencies) หมายถึง การที่บุคคลมีลักษณะตรงกันข้ามกับความรู้สึกมีแนวโน้มที่จะถอยหนี ซึ่งบุคคลที่มีแนวโน้มที่จะถอยหนีจะมีความรู้สึกไม่กล้าที่จะเผชิญกับความเป็นจริง มักใช้ความคิดของตนเอง สร้างความสุข มักเอาตัวเองเข้าไปแทรกในทุกอย่าง เรื่อง อ่อนไหว รำเหว และหมกมุ่นกับตนเอง

1.6 ความรู้สึกไม่มีอาการทางประสาท (No nervous Symptom) หมายถึง การที่บุคคลมีลักษณะตรงกันข้ามกับความรู้สึกมีอาการทางประสาท ซึ่งบุคคลที่มีอาการทางประสาทมีความรู้สึกว่ามี ความผิดปกติทางด้านร่างกายและอารมณ์ เช่น เบื่ออาหาร ปวดศีรษะ นอนไม่หลับ จิตใจไม่สงบ ผันรำย ตากระตุก เป็นต้น

2. การปรับตัวทางสังคม (Social Adjustment) ได้แก่ การที่บุคคลจะปรับตัวเข้ากับสังคมได้ดี ต้องประกอบด้วยลักษณะ ดังนี้

2.1 ปทัสฐานทางสังคม (Social Standards) หมายถึง การที่บุคคลมีความเคารพในสิทธิของผู้อื่น เห็นแก่ประโยชน์ส่วนร่วม บุคคลประเภทนี้จะเข้าใจความถูกต้องของสังคม

2.2 ทักษะทางสังคม (Social Skills) หมายถึง การที่บุคคลปรับตัวเข้ากับผู้อื่นได้ดีทั้งกับเพื่อนและคนแปลกหน้า เป็นที่ชื่นชอบของผู้อื่น และมีความสนใจปัญหาต่าง ๆ และสนใจในกิจกรรมต่าง ๆ

2.3 แนวโน้มที่จะไม่ต่อต้านสังคม (Social Tendencies) หมายถึง การที่บุคคลมีลักษณะตรงกันข้ามกับความรู้สึกมีแนวโน้มที่จะต่อต้านสังคม ซึ่งบุคคลที่มีแนวโน้มที่จะต่อต้านสังคมจะชอบทะเลาะวิวาท ดื้อดึง ชอบการทำลาย ไม่ยุติธรรมต่อผู้อื่น

2.4 ความสัมพันธ์ในครอบครัว (Family Relations) หมายถึง การที่บุคคลรู้สึกว่าจะได้รับความรัก การดูแลอย่างดีในครอบครัว มีความรู้สึกอบอุ่น ปลอดภัย และมั่นใจในตนเองในความสัมพันธ์กับบุคคลในบ้าน

2.5 ความสัมพันธ์ในโรงเรียน (School Relations) หมายถึง การที่บุคคลรู้สึก ว่าได้รับความรักจากครู มีความสุขในการอยู่ร่วมกับเพื่อนนักเรียน รู้จักกว้างงานในโรงเรียนเหมาะสมกับความสนใจ และวุฒิภาวะของตน

2.6 ความสัมพันธ์กับชุมชน (Community Relations) หมายถึง การที่บุคคล เข้าร่วมกับเพื่อนบ้านได้อย่างมีความสุข มีส่วนร่วมในการปรับปรุงชุมชนของตนเอง เข้าสมาคมกับคนแปลกหน้าได้มีความพอใจในกฎเกณฑ์และสวัสดิภาพของชุมชน

มัญญุ ตนะวัฒนา (2526, น. 141-143) กล่าวถึงลักษณะของบุคคลที่ปรับตัวได้ดี ดังนี้

1. มีความรู้เกี่ยวกับตนเอง (Self-Knowledge) ผู้ที่ปรับตัวได้ดีคือ ผู้ที่รู้ถึงพลังจิต แรงแจ้งใจ ความปรารถนา ความทะเยอทะยาน ความรู้สึก ความสามารถและอารมณ์ต่าง ๆ ของตนเอง นั่นคือ จะต้องเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับตนเองได้หมดทั้งพฤติกรรมและความรู้สึกของตนเอง

2. ความรู้สึกว่าตนเองมีค่า (Self-Esteem) ประกอบด้วยความรู้สึกต่อตนเองและ ความสามารถที่จะทำหน้าที่ให้แก่สังคมอย่างมีประสิทธิภาพ

3. ความรู้สึกมั่นคงอบอุ่น (Feeling of Security) คนที่ปรับตัวได้ดีจะมีความรู้สึกว่าตนเองได้รับการยกย่องว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และที่สำคัญที่สุดคือ มีอิสระในการแสดงออก ต่อสถานการณ์ทางสังคมที่แตกต่างกัน

4. ความสามารถในการรับและให้ความรัก (Ability to Accept and Give Affection) คือ ความสามารถที่จะสร้างความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ได้อย่างน่าพอใจ บุคคลที่ปรับตัวได้ดีจะมีความรู้สึกนึกถึงความต้องการและความรู้สึกของคนอื่น ๆ นั่นคือ สามารถล่วงรู้ถึง ความรู้สึกของคนอื่น ๆ และรักษาความสัมพันธ์ที่มีทั้งการให้และการรับไว้ได้

5. ความพอใจต่อความปรารถนาทางกาย (Satisfaction of Bodily Desires) บุคคลที่ปรับตัวได้ดีจะมีทัศนคติต่อการทำงานของร่างกายของตนเองอย่างสมบูรณ์ ไม่หมกมุ่นครุ่นคิดวิตกกังวล

6. ความสามารถที่จะเป็นผู้ผลิตและมีความสุข (Ability to Be Productive and Happy) บุคคลใช้ความสามารถต่าง ๆ ในการทำงานหรือความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดี และกว้างขวาง มีความสนุกและความกระตือรือร้น

7. ปราศจากความตึงเครียดและความรู้สึกที่เกินขีด (Absence of Tension and Hypersensitivity) คนที่ปรับตัวไม่ได้จะมีความทุกข์ที่เกิดจากความวิตกกังวล และความตึงเครียด ซึ่งมีผลสะท้อนให้เกิดอาการอื่น ๆ ตามมา

รัตน ยัญทิพย์ (2522, น. 32-33) กล่าวว่า การปรับตัวได้ดีนั้นจะมีการแสดงออก ดังนี้

1. มีความเชื่อมั่นในตนเอง หมายถึง มีความภาคภูมิใจในตนเอง ไม่มีปมด้อย ไม่เกรงกลัวตำแหน่งหรือความยิ่งใหญ่ ไม่ก้าวร้าวและขณะเดียวกันก็ยอมรับความสามารถและความสำเร็จของผู้ที่เหนือกว่าตน
2. ยอมรับสภาพความเป็นจริง มีความกล้าที่จะเผชิญกับชีวิต แม้ว่าจะมีเหตุร้ายบางขณะไม่ท้อแท้ กล้าที่จะต่อสู้เต็มกำลังความสามารถ
3. มีทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่น เป็นผู้ที่มีมองบุคคลอื่นในแง่ดีปราศจากอคติใด ๆ
4. ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อสังคม หมายความว่า ไม่เป็นผู้ที่มีแต่ความเบียดเบียน ไม่มีการทะเลาะวิวาทบ่อย ๆ และไม่ยุติธรรมต่อบุคคลอื่น ๆ
5. ไม่เป็นผู้ที่มีความประพฤติด้อยหน่า เป็นบุคคลที่สามารถนำเหตุการณ์ที่ผ่านมาแล้วมาใช้ให้เป็นประโยชน์ไม่เป็นคนเก็บตัว
6. สร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ดี มีใจกว้างพอที่จะรับฟังความคิดเห็นและข้อโต้แย้งของผู้อื่น
7. ปราศจากนิสัยทางจิตที่กระทบกระเทือนบุคลิกภาพ
8. มีความเข้าใจและยอมรับสภาพของตนเอง รู้จุดเด่นและปมด้อยของตนเอง
9. ปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม นั่นคือทำตนให้สอดคล้องกับมาตรฐานของสังคม
10. มีความรู้สึกเป็นอิสระ รู้สึกว่าตนไม่ถูกบังคับ

1.7 ปัจจัยที่ทำให้คนเราปรับตัวได้ดี

ปัจจัยที่ทำให้คนเราปรับตัวได้ดี (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมธิราช, 2533, น. 500)

1. รับรู้ และเข้าใจสถานการณ์หรือปัญหาอย่างถูกต้อง และตรงความเป็นจริง ทำให้แก้ไขถูกต้อง
2. มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีทำให้ได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนจากครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และบุคคลอื่นในสังคม

3. ได้รับการเลี้ยงดูอย่างถูกต้องในวัยเด็ก ทำให้เมื่อโตขึ้นมีความเข้มแข็ง หนักแน่น อดทน กล้าเผชิญกับสถานการณ์หรือปัญหาได้
4. มีประสบการณ์ในการแก้สถานการณ์หรือปัญหามากพอ รู้ว่าเมื่อไรควรแก้ปัญหาด้วยการต่อสู้หรือเผชิญหน้า นิ่งเฉย หรือถอยหนี
5. มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดพอควร
6. สถานการณ์หรือปัญหาไม่รุนแรง ยุ่งยาก หรือซับซ้อนมากนัก
7. มีเวลาเพียงพอ เนื่องจากสถานการณ์หรือปัญหาบางอย่างต้องใช้เวลาในการปรับตัวหรือแก้ไข

ดังนั้น การปรับตัวจึงเป็นกระบวนการทางจิตใจที่ใช้เพื่อให้บรรลุความต้องการของคน สังคม และสิ่งแวดล้อม การปรับตัวได้ดีต้องมีการรับรู้และเข้าใจสถานการณ์หรือปัญหาอย่างถูกต้องเป็นจริง มีมนุษยสัมพันธ์ มีความเข้มแข็ง หนักแน่น อดทน มีประสบการณ์ในด้านนี้มากขึ้น มีสติปัญญาดีพอสมควรสามารถแก้ไขสถานการณ์หรือปัญหาที่ไม่รุนแรงซับซ้อนและมีเวลาเพียงพอในการปรับตัว ผลดีในการปรับตัว คือ ทำให้ชีวิตอยู่รอดปลอดภัย สามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข มีประสิทธิภาพ มีความสำเร็จในชีวิต สร้างบุคลิกภาพที่ดีในอนาคต สามารถขจัดความไม่สบายใจ คลายเครียด และความคับข้องใจออกไปได้

1.8 ทฤษฎีการเรียนรู้

นักคิดกลุ่มนี้มีแนวคิดว่า พัฒนาการใด ๆ ของมนุษย์เกิดจาก “การเรียนรู้” มนุษย์มีศักยภาพที่จะเรียนรู้ คุณสมบัตินี้ติดตัวมาแต่เกิด กระบวนการเรียนรู้เป็นพฤติกรรมที่เห็นได้ชัดเจน ดังนั้น พัฒนาการคือ การที่บุคคลสามารถทำอะไร ๆ โดยเพิ่มปริมาณขึ้น ซึ่งเป็นผลจากระบวนการเรียนรู้ต่อเนื่อง การเรียนรู้อย่างหนึ่งจะเป็นตัวเชื่อมโยงไปสู่การเรียนรู้อื่น ๆ ต่อไปไม่จบสิ้น ประเด็นที่นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้สนใจ คือ คนเรียนรู้อย่างไร หลักการในทฤษฎีนี้นำไปอธิบาย พัฒนาการของมนุษย์หลายด้านไม่จำกัดช่วงวัย ทฤษฎีการเรียนรู้ที่โดดเด่น คือ ทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มพฤติกรรมนิยม และทฤษฎีการเรียนรู้เชิงสังคมของบันดูระ ซึ่งจะนำทฤษฎีทั้งสามเสนอ ดังต่อไปนี้

1.8.1 ทฤษฎีพฤติกรรมนิยม (Behaviorism)

ทฤษฎีกลุ่มนี้สนใจศึกษาพัฒนาการและพฤติกรรมมนุษย์ที่เห็นได้ชัดเจนวัดได้แน่นอน มีระบบระเบียบในการศึกษาชัดเจน โดยให้ความสำคัญแก่พื้นฐานทางชีวภาพของบุคคลออกจากสิ่งแวดล้อม แนวคิดนี้ไม่สนใจของพัฒนาการตามวัย และไม่สนใจกระบวนการจิต

ได้สำนึก ตามแนวคิดของกลุ่มพฤติกรรมนิยม การเรียนรู้มี 2 ประเภท คือ การเรียนรู้โดยการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก (Classical Conditioning learning) และการเรียนรู้โดยการวางเงื่อนไขแบบลงมือกระทำ (operant conditioning learning)

1. การเรียนรู้โดยการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก (Classical conditioning learning)

แนวคิดเรื่องการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก เน้นวิธีการตอบสนองแบบควบคุมไม่ได้ (Involuntary response) เช่น อัตราการเต้นของหัวใจ ความดันโลหิต ซึ่งควบคุมไม่ได้ กลไก การวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกเป็นกระบวนการเรียนรู้ในพัฒนาการของมนุษย์ด้านต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของเราโดยที่บ่อยครั้งเราไม่ได้ตั้งข้อสังเกต

2. การเรียนรู้โดยการวางเงื่อนไขแบบลงมือกระทำ

เน้นวิธีการตอบสนองแบบควบคุมได้ (Voluntary response) เช่น การเดิน การเขียน เข้ามาควบคุมเชื่อมโยงกับผลของการกระทำที่จะได้รับรางวัลหรือรับการลงโทษฐานแนวคิดคือ บุคคล (หรือสัตว์ประเภทอื่น) จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ หรือมีพฤติกรรมซ้ำ ๆ เมื่อได้รับการเสริมแรง (reinforcement) ทั้งทางบวกและลบ สิ่งที่เป็นการเสริมแรงทางบวกของคน ๆ หนึ่ง อาจเป็นการลงโทษของอีกคนหนึ่ง การเรียนรู้หรือมีพฤติกรรมซ้ำเกิดขึ้นได้ดีเมื่อมีการเสริมแรงทันที (Immediate reinforcement)

การเสริมแรงที่ให้ ๆ หยุด ๆ (intermittent reinforcement) จะทำให้พฤติกรรมยึดเยื้อ ออกไปทั้งพฤติกรรมด้านบวกและลบ การให้รางวัลพนักงานในการปฏิบัติงาน ดีเกิดขึ้นเป็นเวลานาน พ่อแม่ที่ตอบสนองการเอาแต่ใจของเด็กเป็นครั้งเป็นคราว จะทำให้ พฤติกรรมเอาแต่ใจยึดเยื้อออกไป แต่ถ้าพ่อแม่หยุดการตอบสนองทุกครั้งและทันที เด็กจะเกิดการเรียนรู้ว่าการเอาแต่ใจ ตัวเองจะทำให้ไม่มีใครสนใจตอบสนอง จึงหยุดพฤติกรรมนั้น

การดัดพฤติกรรม (Shaping behavior) เป็นหลักการที่สำคัญหนึ่งของแนวคิดกลุ่มนี้ นั่นคือ การให้แรงเสริมเพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนาให้กลายเป็นพึงปรารถนา การดัดพฤติกรรมได้นำมาใช้ในการหัดนิสัย แก้นิสัยที่ไม่พึงปรารถนาของเด็กและผู้ใหญ่ในบ้าน ในสถาบันการศึกษา ในโรงพยาบาล และองค์กรต่าง ๆ ทางสังคม ทฤษฎีการเรียนรู้แบบลงมือกระทำเป็นทฤษฎีที่เห็นได้ในพัฒนาการของมนุษย์ด้านต่าง ๆ เช่น สมรรถภาพด้านกีฬา การเรียนภาษา งานศิลปะ การคัดนิสัย ฯลฯ

1.8.2 ทฤษฎีการเรียนรู้เชิงสังคม

ทฤษฎีการเรียนรู้เชิงสังคม (Social-Learning theory) เป็นทฤษฎีผสมระหว่างทฤษฎีพฤติกรรมนิยมและพัฒนาการทางความคิด หลักการที่สำคัญของทฤษฎี ได้แก่

1. พฤติกรรมส่วนมากของบุคคลเกิดจากการเรียนรู้ โดยมีตัวแบบสำหรับเลียนแบบ
2. มนุษย์มีศักยภาพแห่งการคิดนึก รู้จักสร้างและใช้สัญลักษณ์รู้จักเห็นและค้นคว้าความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ที่หนุนให้เกิดพฤติกรรมและพัฒนาการ
3. การเสริมแรงมีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้ แต่บุคคลอาจรับหรือปฏิเสธการเสริมแรงนั้น ๆ ดังนั้น ผู้เรียนจึงมีความสำคัญเหนือการเสริมแรง กระบวนการทางความคิดของบุคคลมีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมและเหนือกว่าการเสริมแรง
4. การเรียนรู้ใด ๆ เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของสังคมหลายประเภทซึ่งสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน ฉะนั้น กฎการเรียนรู้แบบคลาสสิกและลงมือกระทำมีขีดจำกัดในการอธิบายพฤติกรรม การเรียนรู้และพัฒนาการของมนุษย์ด้านต่าง ๆ
5. ทฤษฎีที่มีฐานแนวคิดจากการทดลองจากสัตว์ ไม่สามารถนำมาใช้กับมนุษย์ได้เต็มร้อย เพราะมนุษย์มีชีวิตทางสังคมที่แตกต่างจากสัตว์
6. การเรียนรู้โดยการ “สังเกต” มีความสำคัญยิ่งกว่าการเสริมแรงทางบวกหรือการ ทำโทษ

นักทฤษฎีกลุ่มนี้ใช้ข้อสังเกตว่า เด็กเรียนรู้พฤติกรรมหลายอย่าง เช่น ภาษาพูด ความก้าวร้าว จริยธรรม วิธีคิด วิธีพูด และอื่น ๆ โดยการสังเกตผู้ใกล้ชิด อาทิ พ่อแม่ และเลียนแบบวิธีคิด วิธีแสดงออกจากเขาเหล่านั้น โดยที่การสังเกตและกระบวนการความคิดทำงานร่วมกัน กล่าวคือ เมื่อบุคคลสังเกตผู้ที่เขาเลือกเป็นแบบอย่างก็จะพยายาม “เลือก” พฤติกรรมต่าง ๆ ที่เขาต้องการเลียนแบบเพื่อทำตามกระบวนการสังเกต การเลือก และการทำตามเกิดขึ้นควบคู่กันไปกับระบบความคิด เช่น การตั้งความสนใจ การคัดเลือก และการรวบรวมข้อมูล เป็นต้น ในขณะที่นักคิดกลุ่มพฤติกรรมนิยมเห็นว่า สิ่งแวดล้อมเป็นตัวแปรสำคัญในพัฒนาการของบุคคล แต่นักคิดกลุ่มนี้เห็นเพิ่มเติมว่า บุคคลมีศักยภาพในการจัดการกับสิ่งแวดล้อม มิใช่เป็นฝ่ายรับอิทธิพลอย่างเดียว และเมื่อเปรียบเทียบแนวคิดนี้กับกลุ่มทฤษฎีรู้คิดนี้ ทฤษฎีนี้สนใจการเรียนรู้ของมนุษย์ยิ่งกว่ากระบวนการความคิด

1.8.3 ทฤษฎีการเรียนรู้เชิงสังคมของบันดูระ

แนวคิดนี้มี 2 ประการ คือ การเรียนรู้จากการสังเกตเพื่อเลียนแบบ (observational learning for imitation) และ Self- efficacy

1. การเรียนรู้จากการสังเกตเพื่อเลียนแบบ

แนวคิดนี้เป็นแนวคิดในยุคแรก ๆ ของบันดูระ มีประเด็นสำคัญ ๆ ดังนี้

1.1 การเรียนรู้เกิดจากการสังเกต หรือเลียนแบบบุคคลที่เป็นตัวแบบ ซึ่งอาจเป็นบุคคลในชีวิตจริง หรือบุคคลในวรรณกรรม วรรณคดี นิทาน รายการโทรทัศน์ การ์ตูน ฯลฯ

1.2 การเรียนรู้ที่เป็นพฤติกรรมถาวรเป็นผลมาจากการได้รับการเสริมแรง

1.3 การเรียนรู้จากการสังเกต เห็นชัดเจนมากในการเรียนรู้แบบลงมือกระทำของกลุ่มพฤติกรรม

การเลียนแบบเกิดจากการสังเกตตัวแบบการสังเกต ส่งผลให้เกิดการทำงานในระบบความรู้ ความคิด การจดจำ (Cognitive process) และมีการเสริมแรง อีกทั้งมีปฏิริยาโต้ตอบระหว่างคน-สิ่งแวดล้อม แรงจูงใจภายนอก-แรงจูงใจภายในบนพื้นฐานสมรรถภาพทางชีวภาพของบุคคล ดังนั้น กว่าจะเกิดการเรียนรู้และเลียนแบบ คนต้องผ่านกระบวนการรู้-คิด อันซับซ้อน

2. Self efficacy

ในยุคหลัง ๆ บันดูระได้ให้ความสนใจกับแนวคิดที่เรียกว่า “Efficacy” มากยิ่งกว่าการเรียนรู้จากการสังเกตเพื่อเลียนแบบ ซึ่งมีคำอธิบายดังนี้

คำว่า “efficacy” หมายถึง ความสามารถในการจัดการกับสถานการณ์แวดล้อมที่คลุมเครือและยุ่งยากได้มีประสิทธิภาพ การจัดการกับสถานการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นได้โดยอาศัยองค์ประกอบ 2 ประการ ได้แก่

1. ทักษะในการจัดการ

2. ความเชื่อในความสามารถของตนเองว่าจะทำได้สำเร็จ ซึ่งประการหลังนี้ บันดูระ เชื่อว่ามีความสำคัญยิ่งกว่าทักษะในการจัดการ

ความเชื่อดังกล่าวทำให้คนมีความพยายาม มีความอดทนต่อความยากลำบาก มีความตั้งใจที่จะฝ่าฟันอุปสรรคในการประกอบกิจ นอกจากนี้บุคลิกภาพ

พื้นฐานก็มีผลสำคัญต่อความเชื่อในความสามารถที่จะทำได้สำเร็จ คนที่มีบุคลิกภาพแบบชอบเอาชนะ (mastery oriented) จะมีความเชื่อดังกล่าวมากกว่าคนที่มีบุคลิกภาพแบบอ่อนท้อแท้

ดังนั้นคำว่า “self efficacy” จึงหมายถึง ความเชื่อในสมรรถนะแห่งตนที่จะประกอบกิจใด ๆ ได้เป็นผลสำเร็จ แม้ว่าก้าวไปถึงเป้าหมายนี้อยู่ในสถานการณ์ที่คลุมเครือจัดการได้ยากมีความเครียดสูง การที่บุคคลใด ๆ จะเสริมสร้างสมรรถนะนี้ได้ มีองค์ประกอบ 4 ประการ คือ

1. ตนเชื่อว่าตนสามารถจัดการกับเรื่องราวนั้น ๆ ได้จนลุล่วง
2. การสังเกตการณ์ประสบผลสำเร็จหรือไม่สำเร็จ จากบุคคลอื่น และเรียนรู้วิธีการจากบุคคลนั้น ๆ
3. ชักจูงตนเองด้วยคำที่ให้กำลังใจต่าง ๆ เช่น “ฉันต้องทำได้” “ฉันมั่นใจ” หรือจากคำให้กำลังใจจากผู้อื่น เช่น “คุณทำได้แน่ ๆ” เราเชื่อว่า คุณทำได้
4. มีสิ่งกระตุ้นพอเหมาะทั้งระดับ กระบวนการ และรูปแบบที่นำมากระตุ้น

คำอธิบายในข้างต้นเป็นคำอธิบาย “Self efficacy” ในแง่สมรรถภาพที่ตนจะทำได้แต่คำอธิบายนี้ยังรวมถึงการประเมินขอบเขตความสามารถในส่วนที่ตนทำไม่ได้ด้วย กระบวนการรับรู้ “Self efficacy” ของบุคคลทั้ง 2 แ่ง เป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างซึมซับจากการปฏิสัมพันธ์ กับบุคคลในสังคมรอบตัวในบ้าน ในชุมชน ในโรงเรียนและในที่ทำงาน อาจรวมถึงในเรือนจำและทัณฑสถาน ดำเนินไปตลอดเวลาที่เราดำรงชีวิตอยู่ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยชรา

2. แนวคิดที่เกี่ยวกับระบบสังคมของเรือนจำ

2.1 ระบบสังคมของเรือนจำ

การเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเรือนจำ ไม่ว่าจะในสถานะของผู้ต้องขังหรือแม้แต่เจ้าพนักงานเรือนจำ ผู้ที่เข้าร่วมจะได้รับการเรียนรู้และขัดเกลาโดยวัฒนธรรมของสังคมเรือนจำ เช่นกันกับเมื่อเขาเหล่านั้นอยู่ในสังคมภายนอก หากแต่แตกต่างด้วยลักษณะพิเศษเฉพาะตัวของสังคมเรือนจำที่มีสภาพแวดล้อม และแนวทางการดำเนินชีวิต ตลอดจนค่านิยมและทัศนคติต่าง ๆ ของผู้ที่อาศัยภายในผิดแปลกไปจากชีวิตในสังคมภายนอก

ภารกิจหลักเบื้องต้นของเรือนจำ คือ การควบคุมผู้ต้องขังอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อป้องกันการหลบหนี จึงเป็นหน้าที่ของเรือนจำที่ต้องควบคุมและจัดการผู้ต้องขังอย่างเข้มงวดมี

ผู้ศึกษาถึงรูปแบบสังคมของเรือนจำ ได้แก่ กอฟแมน ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับ “สถาบันแบบเบ็ดเสร็จ” ได้จัดให้เรือนจำหรือทัณฑสถานเป็นสถาบันหนึ่งในหลายสถาบันหนึ่งที่มีการดำเนินงานและสภาพทางสังคมเป็นแบบรวบยอด กล่าวคือ เรือนจำเป็น “ทุกสิ่งทุกอย่าง” ของชีวิตผู้ต้องขังทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของเรือนจำตลอด 24 ชั่วโมง ตลอดเดือน ตลอดปี การใช้ชีวิตประจำวันไม่ว่าจะเป็นการกินอยู่หลับนอน การทำงาน การศึกษาอบรม การฝึกวิชาชีพถูกกำหนดและควบคุมให้ปฏิบัติโดยเจ้าพนักงานเรือนจำอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การถูกส่งเข้าไปอยู่ใน “สถาบันแบบเบ็ดเสร็จ” เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการทำลายปัจเจกภาพของบุคคล โดยขณะที่เข้าไปนั้นแต่ละคนยังคงสภาพของความเป็นปัจเจกบุคคล และมีความรู้สึกถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ แต่หลังจากนั้นไม่นานสิ่งเหล่านั้นจะถูกลบล้างไป และแต่ละคนก็จะเผชิญกับภาวะการณั้ดับสูญในทุกอย่างที่เคยมีเคยได้รับ การถูกตัดขาดความสัมพันธ์ทางสังคมกับโลกภายนอกเป็นลักษณะหรือสภาวะการณั้ที่เป็นเอกลักษณ์ของ “สถาบันแบบเบ็ดเสร็จ” ผู้ศึกษาจะสามารถเข้าใจลักษณะของ “สถาบันแบบเบ็ดเสร็จ” ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จากคำอธิบายของกอฟแมนถึงองค์ประกอบหลัก ดังนี้ (อ้างถึงในพัฒนา พัวพัฒนกุล, 2533, น. 16-17)

1. รูปแบบทั้งหมดของการดำรงชีวิตถูกปฏิบัติอยู่ในสถานที่เดียว และภายใต้อำนาจการควบคุมเดียว
2. กิจกรรมประจำวันของสมาชิกแต่ละคนถูกกำหนดให้ปฏิบัติในสิ่งๆ เหมือน ๆ กัน โดยทุกคนต้องกระทำในสิ่งเดียวกันร่วมกัน
3. กิจกรรมประจำวันทั้งหมดถูกกำหนดไว้เป็นตารางตายตัว โดยกิจกรรมอย่างหนึ่งจะมีความต่อเนื่องเชื่อมโยงกับการจัดเตรียมกิจกรรมในครั้งต่อไป ระยะเวลาของกิจกรรมทั้งหมดถูกจัดเตรียมจากผู้บริหารระดับสูง โดยระบบของการใช้กฎระเบียบที่เป็นทางการซึ่งได้รับการกำหนดไว้อย่างชัดเจนแน่นอน ร่วมกับการใช้รูปแบบเจ้าพนักงาน
4. กิจกรรมบังคับต่าง ๆ นั้น ได้ถูกนำมารวมไว้เป็นแผนงานซึ่งจะต้องได้รับการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่สถาบันได้วางไว้

การถูกควบคุมในเรือนจำทำให้ผู้ต้องขังขาดอิสระและเสรีภาพ ทุกคนจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบ และแบบแผนการดำเนินงานที่ถูกกำหนดไว้โดยปราศจากข้อมูลโต้แย้งใด ๆ ทั้งสิ้นวิถีทางดำเนินชีวิตของผู้ต้องขังภายในเรือนจำจะแตกต่างจากผู้คนในสังคมภายนอกอย่างสิ้นเชิง นับแต่ก้าวแรกของการเข้าเป็นสมาชิกของสังคมเรือนจำ เขาจะรู้สึกถึงความแปลกแยกของการถูกตัดออกจากสังคมที่เขาเคยอยู่ ความแตกต่างของสภาพแวดล้อมเป็นสิ่งที่ช่วยซ้ำเติมความรู้สึกให้เพิ่มมากขึ้น ดังนั้น การถูกจองจำในเรือนจำจึงทำให้เกิดผลกระทบในทางลบต่อผู้ถูกจองจำ

โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ต้องถูกจองจำในระยะเวลาอันยาวนาน ย่อมเป็นอุปสรรคต่อการกลับตัวให้เข้ากับสังคมภายนอกหลังการปลดปล่อย ผลกระทบทางลบของโทษจำคุกนั้น อาจพิจารณาได้ดังนี้

1. โทษจำคุกจะทำให้เกิดรอยมลทิน (Stigma) ในตัวผู้ถูกจองจำ กล่าวคือ ผู้ที่เคยถูกจองจำมาแล้วนั้น จะถูกสังคมตราหน้าว่าเป็นคนชั่วๆ ชี้ตระกูล ไม่มีใครอยากจะทำสมาคมมาคบหา ด้วยการกลับเข้าทำงานหรือศึกษาต่อจะกระทำได้อย่างขึ้น สังคมทั่วไปจะตั้งข้อรังเกียจ ฉะนั้น เมื่อสังคมส่วนใหญ่มีความรู้สึกที่ไม่ดีต่อผู้ต้องโทษจำคุกหรือไม่ยอมรับผู้พ้นโทษ ก็ทำให้ผู้พ้นโทษไปคบหาสมาคมกับผู้พ้นโทษด้วยตนเอง และนำไปสู่การกระทำผิดซ้ำอีก

2. สภาพและความเป็นอยู่ภายในเรือนจำจะส่งผลกระทบต่อร่างกายและจิตใจของผู้ถูกจองจำ โดยเฉพาะผู้ที่ถูกจองจำเป็นครั้งแรกจะได้รับความกระทบกระเทือนทางจิตใจเป็นอย่างมาก อาจทำให้ทัศนคติ นิสัย และมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปในทางลบได้ นอกจากนี้แล้วแม้ว่าภายในเรือนจำจะมีสิ่งจำเป็นต่อความเป็นอยู่เบื้องต้นของมนุษย์ แต่สภาพความเป็นอยู่ในเรือนจำทั่วไปในเกือบทุกประเทศ เมื่อเทียบกับสภาพความเป็นอยู่ภายนอกไม่เท่าใดนักและเมื่อประกอบกับภาวะของความกดดันต่าง ๆ แล้ว จะมีผลกระทบกระเทือนจิตใจและร่างกาย ตลอดจนวิถีชีวิตของผู้ถูกจองจำให้เสื่อมทรามลง และหากจะต้องถูกจองจำอยู่เป็นระยะเวลานาน ๆ ก็จะทำให้เกิดการปรับตัวให้เข้ากับสภาพของเรือนจำ (Prisonization) ทำให้เกิดความเคยชินต่อกฎต่อตาราง และไม่เกรงกลัวอีกต่อไป (นันทิ จิตสว่าง, 2540 , น. 119)

3. การได้รับผลกระทบทางสุขภาพกาย สุขภาพจิต ซึ่งเกิดจากการต้องเผชิญกับการสูญเสียเสรีภาพ อิสรภาพและสิทธิต่าง ๆ ที่เคยมี นับตั้งแต่การถูกตรวจค้นร่างกายอย่างละเอียด การสวมใส่เครื่องแบบผู้ต้องขัง การถูกตัดผม เหล่านี้ล้วนทำให้สถานภาพเก่าของเขาถูกเปลี่ยนให้สูญเสียไปพร้อมกับ การแทนที่ของสถานภาพของผู้ต้องขัง คือ ทำลายเอกลักษณ์ที่มีมาก่อนของผู้ต้องขังและเสนอเอกลักษณ์ใหม่ที่มีลักษณะต่ำต้อยกว่าเดิม การลดสถานภาพและการสูญเสียที่เกิดจากการจำคุกนี้ ทำให้ผู้ต้องขังเกิดอาการทางจิตและความผิดปกติทางบุคลิกภาพ อาการซึมเศร้าแยกตัวจากสังคม วิดกกังวล ก้าวร้าวและหวาดระแวง

4. ผลกระทบของเรือนจำที่มีต่อผู้ต้องขังอีกประการคือ ผลกระทบต่อสุขภาพกาย และการที่ต้องอยู่กันอย่างแออัดร่วมกับผู้ต้องขังอื่น การที่ต้องเผชิญกับปัญหาสุขภาพจิต ล้วนแต่มีผลต่อเนื่องมาถึงปัญหาการปรับตัวของผู้กระทำผิดภายหลังพ้นโทษ

5. การแก้ไขผู้กระทำผิดโดยใช้เรือนจำนั้น เป็นการบังคับให้ผู้กระทำผิดเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อแก้ไขตนเอง ผู้ต้องขังในเรือนจำไม่อาจเข้าร่วม

นอกจากนี้ ประเสริฐ เมฆมณี (2523, น. 209) ได้พิจารณาความหมายของ “เรือนจำ” ในแง่ทัณฑวิทยา เป็นการวิเคราะห์ในรูปแบบของการจัดองค์การที่มุ่งทำการควบคุมและดำเนินการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในลักษณะ (Coercive Organization) หรือกำหนดกระบวนการควบคุมผู้ต้องขังเบ็ดเสร็จ ในฐานะเป็นสถาบันศูนย์กลางแห่งการลงโทษ (Punishment Centered Bureaucracy) ดังต่อไปนี้

1. การกำหนดตารางปฏิบัติกิจวัตรประจำวันของผู้ต้องขัง มีกำหนดระยะเวลาแน่นอน และเป็นไปอย่างเข้มงวดกวดขัน
2. การปฏิบัติกิจกรรมทุกอย่างของผู้ต้องขัง จะต้องอยู่ในความดูแลควบคุมรับผิดชอบจากเจ้าหน้าที่โดยใกล้ชิด เพื่อป้องกันการหลบหนีและการก่อความวุ่นวายของผู้ต้องขัง
3. การควบคุมผู้ต้องขัง ต้องเป็นไปตามหลักทฤษฎีว่าด้วยการลงโทษ และการให้รางวัลตอบแทนเพื่อเป็นการจูงใจผู้ต้องขังให้แปรเปลี่ยนความประพฤติ กล่าวคือ จะต้องใช้มาตรการลงโทษแก่ผู้ต้องขังที่กระทำผิดกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และวินัยของเรือนจำ ผสมผสานกับการให้รางวัล หรือประโยชน์อื่น ๆ ตอบแทนแก่ผู้ต้องขังที่ปฏิบัติตนดี มีความอุตสาหะในการอบรม และฝึกวิชาชีพ
4. ผู้ต้องขังจะต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับภาวะแวดล้อม หรือความเป็นอยู่ในเรือนจำและทัณฑสถาน เพื่อดำรงไว้ซึ่งความสงบราบรื่นแห่งการใช้ชีวิตในสถานที่ควบคุม และเป็น การผ่อนคลายความตึงเครียดทางจิตใจของผู้ต้องขังประกอบกันไปด้วย
5. การลงโทษ การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของผู้ต้องขัง เป็นไปเพื่อสนองตอบต่อความยุติธรรมที่ถูกประทุษร้าย เพื่อลงโทษผู้ต้องขังให้รู้สึกในผลกรรมที่ได้กระทำต่อผู้อื่น

ส่วนคำว่า “ทัณฑสถาน” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Correctional institution” นั้นก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับ “เรือนจำ” อย่างมาก เป็นแต่เพียงว่าการจัดตั้งทัณฑสถานมีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินการปฏิบัติแก่ผู้ต้องขังตามระบบความแตกต่างในการปฏิบัติ หรือจัดตั้งทัณฑสถานขึ้นโดยมีเป้าหมายการเฉพาะเจาะจง เพื่อให้สอดคล้องกับอายุ เพศ ฐานะโทษ ประเภทแห่งคดี ฯลฯ อาทิ ทัณฑสถานวัยหนุ่ม เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีผลงานของนักสังคมวิทยาอีกหลายท่านที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับการเกิดวัฒนธรรมของเรือนจำ และการจัดระเบียบทางสังคมในเรือนจำ เกิดเป็นแนวคิดที่น่าสนใจ 2 รูปแบบ ดังนี้

1. ทฤษฎีการปรับตัวต่อความกดดัน (Deprivation Model/Functional Model)

ทฤษฎีนี้ได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางจากนักสังคมวิทยาหลายท่าน และมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามรายละเอียดของแนวคิดของแต่ละท่าน ซึ่งเมื่อพิจารณากันจะพบว่า ข้ออธิบายทั้งหมดมีสาระสำคัญและมีแนวคิดหลักคล้ายกัน อาทิ ผลงานของ แมคคอร์เคิลและคอร์น (McCorkle and Korn) ในปี 1954 ซึ่งอธิบายเกี่ยวกับวัฒนธรรมและการจัดระเบียบทางสังคมของผู้ต้องขังว่าเป็นการแสดงออกตามหน้าที่ของผู้ต้องขัง ในการปฏิเสธหรือตอบสนองต่อประสบการณ์ที่พวกเขาได้รับ ในขณะที่พวกเขาเข้ามาสู่ระบบของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาลักษณะที่สำคัญ ก็คือ ความพยายามของผู้ต้องขังในการที่จะรับมือกับการปฏิเสธสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดกันในสังคมผู้ต้องขัง และมีผลกระทบทางด้านจิตใจที่อาจทำให้เกิดการเปลี่ยนจากการปฏิเสธสังคมไปสู่การปฏิเสธตัวเอง ซึ่งทั้งหมดเป็นการปรับตัวตามหน้าที่ของผู้ต้องขังต่อบางสิ่งบางอย่างที่เกิดขึ้นอย่างถาวร ในโครงสร้างและประสบการณ์ของการคุมขัง ซึ่งลักษณะเฉพาะของโครงสร้างของเรือนจำมักได้รับการหยิบยกขึ้นมาเป็นต้นเหตุที่สำคัญ ต่อมาในปี 1958 และ 1960 ไชคีส และ เมสซิงเจอร์ (Sykes and Messinger) ศึกษาพบว่า โครงสร้างของเรือนจำทำให้ผู้ต้องขังได้รับผลของ “ความเจ็บป่วยจากการจองจำ (Pain of Imprisonment)” นั่นคือ ความเจ็บป่วยจากการสูญเสียอิสรภาพ การสูญเสียในสิ่งของ และบริการที่เคยได้รับเมื่ออยู่ภายนอก การสูญเสียความสัมพันธ์กับเพศตรงข้าม การสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง และการขาดความปลอดภัยในชีวิต อิทธิพลในเรื่องดังกล่าวนี้มีผลกระทบต่อสภาวะทางจิตใจและร่างกายของผู้ต้องขัง และทำให้ผู้ต้องขังต้องหาทางออกเพื่อที่จะลดหรือบรรเทาความกดดันของปัญหานี้ ด้วยการสร้างโลก สร้างกฎเกณฑ์และวัฒนธรรมย่อยของพวกเขาขึ้นมา ผู้ต้องขังเรียนรู้ที่จะปรับพฤติกรรมของตนเองให้เข้ากับแบบแผนพฤติกรรมในเรือนจำ เช่น การรวมกลุ่มกันเพื่อ แลกเปลี่ยนและแบ่งปันผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน การลดความต้องการทางเพศโดยระบายออกด้วยการเล่นกับเพื่อน ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยมีพฤติกรรมเช่นนั้นมาก่อน วัฒนธรรมย่อยต่าง ๆ ที่ผู้ต้องขังสร้างขึ้นเป็นสิ่งที่ช่วยให้ผู้ต้องขังสามารถอดทนต่อสภาวะการถูกจองจำได้จนกระทั่งพ้นโทษ

2. ทฤษฎีการนำเข้าวัฒนธรรม (Importation Model) แนวคิดนี้ถือว่าแบบแผนของผู้ต้องขังในเรือนจำ มิใช่เกิดจากการปรับตัวเพื่อสนองต่อความกดดันของสภาพในเรือนจำ แต่การที่ผู้ต้องขังจะยึดแบบแผนพฤติกรรมแบบใดนั้นขึ้นอยู่กับ วิถีชีวิต ประสบการณ์ หรือแบบแผนพฤติกรรมของผู้ต้องขังในสังคมภายนอกที่นำเข้ามาในเรือนจำ

เออร์วิน และ เครสซี (Irwin and Cressey) ผู้เป็นเจ้าของแนวคิดนี้ชี้ให้เห็นว่า วัฒนธรรมย่อยที่มีอยู่ในเรือนจำนั้น บางส่วนถูกนำเข้ามาจากภายนอก โดยเขาได้เสนอแนวคิดที่ว่า

จำเป็นต้องแยก “วัฒนธรรมในเรือนจำ” กับ “วัฒนธรรมย่อยของนักโทษ” ออกจากกันวัฒนธรรมในเรือนจำนั้นมิใช่วัฒนธรรมย่อยของนักโทษที่มักเป็นเรื่องของการต่อต้านสังคมเสียทั้งหมด เขาทั้งสองได้จำแนกวัฒนธรรมย่อยในเรือนจำออกเป็น 3 ประเภท คือ

ก. วัฒนธรรมของพวกขโมย (“Thief” Subculture) เป็นรูปแบบวัฒนธรรมที่อ้างถึงค่านิยม ซึ่งเป็นคุณลักษณะของพวกขโมยอาชีพและอาชญากรโดยอาชีพอื่น ๆ ซึ่งรูปแบบนี้สามารถพบได้มากในเรือนจำพอ ๆ กับโลกภายนอก โดยมีได้จำกัดว่าเป็นเพียงรูปแบบของพวกอาชญากรเท่านั้น เราสามารถเห็นรูปแบบนี้ได้เช่นกันในกลุ่มของตำรวจ ผู้คุมเรือนจำ อาจารย์มหาวิทยาลัย และกลุ่มคนอื่น ๆ ซึ่งเป็นผู้มีพฤติกรรมที่จงรักภักดีต่อกลุ่ม

ข. วัฒนธรรมของนักโทษเด็ดขาด (“Convict” Subculture) เป็นรูปแบบในลักษณะของการแก่งแย่งแข่งขันกันเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์สูงสุด ในขณะที่พวกเขาใช้ชีวิตอยู่ภายในที่ควบคุม ความกดดันในเรื่องความรู้สึกของการถูกตัดขาดสิทธิ์ และการถูกจำกัดอิสรภาพทำให้ผู้ต้องขังต้องเกิดการแย่งชิง และพบว่าผู้ต้องขังหลายคนที่มีวัฒนธรรมรูปแบบนี้ มักเป็นพวกที่ถูกคุมขังในสถานกักกันและฝึกอบรม (Juvenile institutions) มาก่อนเป็นเวลานาน

ค. วัฒนธรรมของผู้ปฏิบัติตามกฎหมาย (“Legitimate” Subculture) เป็นรูปแบบวัฒนธรรมของผู้ต้องขังซึ่งปฏิบัติตัวอยู่ในระเบียบวินัยและไม่สามารถสร้างปัญหาให้แก่เจ้าพนักงานผู้ต้องขังที่มีวัฒนธรรมรูปแบบนี้ มักเป็นผู้ต้องขังกลุ่มใหญ่ของเรือนจำ และมักเป็นพวกที่แยกตัวออกจากพวกหัวขโมยและนักโทษที่มีสันดานเป็นผู้ร้าย และปฏิเสธวัฒนธรรมของทั้งสองกลุ่มแรก พวกนี้ชอบที่จะดำเนินชีวิตตามวิถีทางที่ชอบด้วยกฎหมายเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไปในสังคมภายนอก เพียงแต่พวกนี้พลังพลาด หรือมีอาการชั่ววูบกระทำผิดกฎหมายไป พวกนี้จะไม่ถือว่าตนเป็นอาชญากร

โดยสรุป เมื่อเปรียบเทียบแนวคิดทั้งสองจะเห็นว่า แนวคิดแรกนั้นเน้นอิทธิพลจากภายในเรือนจำที่มีต่อแบบแผนพฤติกรรมของผู้ต้องขังและต่อวัฒนธรรมย่อยในเรือนจำ ส่วนแนวคิดที่สองเน้นอิทธิพลของแบบแผนพฤติกรรม และวัฒนธรรมย่อยภายนอกเรือนจำที่มีต่อแบบแผนพฤติกรรมและวัฒนธรรมย่อยในเรือนจำ

2.2 วัฒนธรรมย่อยของผู้ต้องขัง

วัฒนธรรมย่อยของผู้ต้องขัง เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวของผู้ต้องขัง เพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ และเพื่อสมาชิกในสังคมใหม่ การที่บุคคลจำนวนมากที่มีความหลากหลายแตกต่างกัน ต้องถูกนำมาจำแนกอิสรภาพอยู่ในสถานที่เดียวกัน ภายใต้สภาพแวดล้อม

เดียวกันเป็นเวลานาน ย่อมก่อให้เกิดแบบแผนพฤติกรรม ความคิด และค่านิยมที่เป็นกลาง และได้รับการยอมรับเพื่อยึดถือปฏิบัติร่วมกัน การอธิบายเพื่อทำความเข้าใจระบบการอยู่ร่วมกันของผู้ต้องขัง ไม่สามารถใช้รูปแบบใดรูปแบบหนึ่งมาเป็นคำตอบได้อย่างชัดเจนตรงตัว เนื่องจากมีความไม่แน่นอนขององค์ประกอบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อมในเรือนจำในสภาวะที่แตกต่างกัน บุคลิกลักษณะเฉพาะตัว การรับรู้และการตอบสนองต่อสถานการณ์ที่แตกต่างกันของผู้ต้องขังแต่ละคน ความหลากหลายของการรวมกลุ่ม และวัฒนธรรมย่อยของแต่ละกลุ่มที่บัญญัติกันขึ้น

ด้วยลักษณะความไม่ชัดเจนแน่นอน และมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ทำให้การพิจารณาศึกษาสังคมของผู้ต้องขังไม่อาจพิจารณาในลักษณะสังคมคงที่ได้ การให้ความสนใจ นับแต่จุดเริ่มต้นของกระบวนการ ซึ่งจะเริ่มขึ้นทันทีที่ผู้ต้องขังเข้าเป็นสมาชิกของสังคมเรือนจำจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยธรรมชาติของการอยู่ร่วมกันในสังคมทั่วไป มนุษย์จะได้รับการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) เพื่อรับรู้แบบแผน กฎระเบียบและบรรทัดฐาน ตลอดจนบทบาทและหน้าที่ของตนที่ถึงประพฤติดีปฏิบัติได้ในการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น ซึ่งมีผลให้สังคมเกิดความสงบเรียบร้อยและเป็นระเบียบ ในสังคมเรือนจำก็เช่นกันผู้ต้องขังจะรับการขัดเกลาหล่อหลอมให้มีแบบแผนความประพฤติ ความคิด ทัศนคติและค่านิยมตามรูปแบบที่ได้รับการยอมรับ และยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็น “วัฒนธรรม” โดยการขัดเกลาของเรือนจำที่เคลมเมอร์เรียกว่า Prisonization นั่นเอง

เคลมเมอร์ ให้ข้อคิดว่า ผู้ต้องขังเข้าใหม่จะเริ่มถูกซึมซับโดยวัฒนธรรมของเรือนจำทีละน้อย นับแต่นั้นที่แรกจนในที่สุดก็จะกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเรือนจำโดยไม่รู้ตัว การเรียนรู้และรับเอาวัฒนธรรมของเรือนจำเข้าเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ได้รับการอธิบายอย่างชัดเจนด้วยทฤษฎีการปรับตัวต่อความกดดันของ ไฮคีส กับ เมสซิงเจอร์ และทฤษฎีการนำเข้าวัฒนธรรมของเออร์วิน กับ เครสซี ซึ่ง ไฮคีส กับ เมสซิงเจอร์ ได้ศึกษา และพบว่า การถูกส่งเข้าอยู่ในเรือนจำเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับผู้ต้องขังอย่างสิ้นเชิงโดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นความเปลี่ยนแปลงของสถานที่กินอยู่หลับนอน การแต่งกาย อาหารการกิน สังคมเพื่อนและแม้แต่เวลาที่เป็นของตัวเอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นชีวิตประจำวันที่แตกต่างกันจากชีวิตภายนอกเรือนจำทุกประการ ไฮคีส มองว่าความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมดังกล่าวประกอบด้วยสิ่งใหม่ ๆ ที่ผู้ต้องขังได้เรียนรู้จากสังคมในเรือนจำมีผลกระทบต่อทั้งร่างกายและจิตใจเกิดเป็น “ความเจ็บปวดจากการถูกจองจำ” และมีอิทธิพลที่ทำให้ผู้ต้องขังปรับตัว และเปลี่ยนแปลงแบบแผนพฤติกรรมที่เคยชิน ไปสู่แนวทางใหม่ของสังคมเรือนจำ เพื่อลดหรือบรรเทาผลของความเจ็บปวดดังกล่าวอันเป็นสาเหตุให้

ผู้ต้องขังสามารถถอดถอนต่อชีวิตในเรือนจำได้ การปรับตัวและเปลี่ยนแปลงแบบแผนพฤติกรรมของผู้ต้องขังนี้ ก่อให้เกิดรูปแบบเฉพาะของความคิด ทักษะคิด ค่านิยม และแบบอย่างการกระทำขึ้นในสังคมของผู้ต้องขัง ผู้ต้องขังจะสร้างกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน มีการปลูกฝังทัศนคติและค่านิยม บางประการเช่นทัศนคติต่อต้านสังคม ต่อต้านเจ้าพนักงานหรือทัศนคติในการก่ออาชญากรรม และแม้แต่กำหนดหรือสร้างรูปแบบของภาษา และการติดต่อสื่อสารเฉพาะที่บุคคลภายนอกสังคมไม่เข้าใจ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็น “วัฒนธรรมย่อย” ที่ผู้ต้องขังสร้างขึ้น

วัฒนธรรมย่อยของผู้ต้องขัง ไม่ได้เป็นผลที่เกิดจากความกดดันของสภาพการถูกคุมขังเพียงอย่างเดียว เออร์วิน และ เครสซี พบว่า การที่ผู้ต้องขังเข้ามาเผชิญกับสภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ในเรือนจำ ทำให้ผู้ต้องขังนำความรู้และประสบการณ์ที่เคยชินจากภายนอกเรือนจำเข้ามาปรับใช้กับสถานการณ์ในเรือนจำ ผู้ต้องขังจะเลือกยึดถือแบบแผนพฤติกรรมใดขึ้นอยู่กับแนวคิดในเรือนจำ แนวทางการดำเนินชีวิตความคิด ทักษะคิด และค่านิยมเดิมที่มีก่อนเข้าสู่เรือนจำ

วัฒนธรรมย่อยของผู้ต้องขังจะเป็นสิ่งบ่งบอกถึง แบบแผนพฤติกรรมและบุคลิกลักษณะโดยส่วนรวมของผู้ต้องขัง แต่การรับและรู้วัฒนธรรมย่อยในเรือนจำของผู้ต้องขังอื่น มากน้อยเพียงใดและระยะเวลาในการถูกคุมขังนั้นยาวนานเพียงใด สแตนตัน วิลเลอร์ ชี้ให้เห็นว่า ผู้ต้องขังเข้าใหม่จะมีการถ่ายทอดค่านิยมและวัฒนธรรม ที่เคยประพฤติปฏิบัติเข้าสู่เรือนจำซึ่งกันและกันในขณะที่ที่อยู่ด้วยกันในศูนย์แรกรับ และจะเพิ่มความโน้มเอียงเข้าหาวัฒนธรรมและกฎเกณฑ์ของเรือนจำมากขึ้น เมื่อผู้ต้องขังเข้าไปเกี่ยวข้องกับผูกพันมากขึ้นเช่น ผู้ต้องขังจะมีความรู้สึกจงรักภักดีต่อสังคมของพวกตนมากกว่าการบริหารเรือนจำเมื่ออยู่ในเรือนจำนานขึ้น (Louis P. Carney, p. 150, อ้างถึงใน นัทธี จิตสว่าง, 2541, น. 37-39)

ผู้ต้องขังแต่ละคนจะเข้าสู่เรือนจำด้วยค่านิยมที่แตกต่างกัน บางคนมีพื้นฐานค่านิยมที่พร้อมจะรับวัฒนธรรมของเรือนจำได้ตลอดเวลา บางคนมีค่านิยมในทางต่อต้าน แม้ว่าในทางปฏิบัติ ผู้ต้องขังพวกนี้ซึ่งมักจะได้แก่ผู้ต้องขังประเภทฆ่าคนตายเพราะบันดาลโทสะ จะยินยอมปฏิบัติตามกฎและวัฒนธรรมของเรือนจำ แต่ก็เป็นการปฏิบัติเพียงเพื่อป้องกันตนเองเท่านั้น โดยแท้จริงพวกนี้จะยังคงยึดมั่นอยู่ในค่านิยมของบุคคลทั่วไปที่ไม่เห็นดีเห็นงามกับการก่ออาชญากรรมอย่างไรก็ตามการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรม จะเป็นส่วนสำคัญของการเกิดวัฒนธรรมย่อยของผู้ต้องขัง ซึ่งวัฒนธรรมย่อยของผู้ต้องขังนี้จะเข้ามามีอิทธิพล และเป็นตัวควบคุมแบบแผนการดำรงชีวิตของผู้ต้องขังทุกคน ทั้งนี้เพราะสังคมผู้ต้องขังเป็นสังคมเดียวที่ผู้ต้องขังจะพึ่งพาได้ ในขณะที่อยู่ในเรือนจำการจำคุกมิได้เป็นการจำกัด หรือตัดขาดความต้องการ

ของผู้ต้องขังในเรื่องสถานะทางสังคมในทางตรงข้าม ผู้ต้องขังอาจจะมีความรู้สึกต้องการสนับสนุนทางสังคมจากกลุ่มบุคคลที่คล้ายคลึงกันมากกว่าปกติ เช่น ผู้ต้องขังจะให้ความสนใจกลุ่มเพื่อนด้วยกันมากกว่าจะสนใจว่าตนจะถูกปกครองอย่างไร ดังนั้นการที่ผู้ต้องขังรับเอาวัฒนธรรมของเรือนจำ และวัฒนธรรมย่อยของผู้ต้องขังไปประพฤติปฏิบัติจึงเป็นไปด้วยความสมัครใจ (Sue Titus Reid, p. 184, อ้างถึงใน นัทธี จิตสว่าง, 2541, น. 40)

อย่างไรก็ตาม ไซคีส พบว่าอาจมีผู้ต้องขังบางคนที่รอดพ้นจากอิทธิพลของวัฒนธรรมของผู้ต้องขังไปได้ โดยไซคีสให้นิยามผู้ต้องขังเหล่านี้ว่า “Real man” ซึ่งผู้ต้องขังประเภทนี้มักเป็นผู้ต้องขังที่รักษาเกียรติยศความเป็นตัวของตัวเอง มีความผูกพันที่มั่นคงกับสังคมภายนอกเรือนจำ และเป็นบุคคลที่สามารถทนต่อสภาพของการจำคุกได้ โดยไม่ต้องการสถานะใด ๆ ในเรือนจำ (Lousi P. Carney, p. 149, อ้างถึงใน นัทธี จิตสว่าง, 2541, น. 40-41)

2.3 สังคมของผู้ต้องขัง

วัตถุประสงค์ของงานเรือนจำก็คือ การป้องกันสังคมให้ปลอดภัยโดยการควบคุมผู้ต้องขังไว้ตามคำพิพากษาของศาล เพื่อให้การอบรมฟื้นฟูและแก้ไขให้ผู้ต้องขังสามารถปรับตัวให้เข้ากับกฎเกณฑ์และเงื่อนไขของสังคมภายนอกได้ ดังนั้นในการดำเนินการอบรมแก้ไขผู้ต้องขังนั้น เรือนจำต่าง ๆ ได้จัดให้มีการฝึกวิชาชีพ การจัดการศึกษา การอบรมศีลธรรม ตลอดจนจัดสวัสดิการ และบริการทางสังคมสงเคราะห์อีกหลายประการ เพื่อช่วยให้การแก้ไขอบรมผู้ต้องขังกลับเข้าสู่สังคมโดยกระทำความผิดขึ้นอีก อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของการแก้ไขอบรมมิได้ขึ้นอยู่กับดำเนินการของฝ่ายเรือนจำเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับฝ่ายผู้ต้องขังด้วย เพราะเรือนจำก็ได้ประกอบด้วยการจัดแบ่งส่วนราชการของทางราชการ หรือการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของทางฝ่ายเจ้าหน้าที่เท่านั้น แต่ยังมีผู้ต้องขังจำนวนเป็นร้อยเป็นพันมาอยู่ร่วมกันในสถานที่เดียวกัน กินด้วยกัน ทำงานด้วยกัน อาศัยอยู่ในสถานที่เดียวกันเป็นเวลานาน จนก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็น “สังคมย่อย ๆ” ของผู้ต้องขัง ซึ่งเป็นสังคมที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากสังคมภายนอก เพราะสังคมในเรือนจำประกอบไปด้วย วัฒนธรรมและระบบค่านิยมของผู้ต้องขังดังกล่าวจะมีอิทธิพลต่อการปรับตัวของผู้ต้องขังในเรือนจำ ตลอดจนการกลับเข้าสู่สังคมของผู้ต้องขังภายหลังพ้นโทษ ทั้งนี้เพราะมีวัฒนธรรมและค่านิยมของผู้ต้องขังในบางลักษณะที่ต่อต้านเจ้าหน้าที่เรือนจำ ในขณะที่การที่ผู้ต้องขังอยู่ร่วมกันนาน ๆ ทำให้มีการถ่ายทอดค่านิยมและแบบแผนความประพฤติที่ต่อต้านสังคมและนิสัยอาชญากรให้แก่กัน รวมตลอดถึงการทำให้ผู้ต้องขังเกิดความเคยชินต่อสภาพภายในเรือนจำ ดังนั้น ความพยายามในการอบรมสั่งสอนหรือ

กิจกรรมในการช่วยเหลือหรือแก้ไขของเรือนจำ จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมผู้ต้องขังไปในทางที่สังคมพึงปรารถนาได้น้อยมาก หากเจ้าหน้าที่ของทางเรือนจำไม่เข้าใจสภาพสังคมของผู้ต้องขัง ตลอดจนวัฒนธรรมและค่านิยมของเขาเหล่านั้นเพราะการดำเนินการในการอบรมแก้ไข และสงเคราะห์ผู้ต้องขังจะไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริง และเหมาะสมกับผู้ต้องขังได้ ในทางตรงกันข้ามหากทางฝ่ายเรือนจำมีความเข้าใจถึงลักษณะ และผลกระทบของสังคมผู้ต้องขังต่อการปรับตัวและใช้ชีวิตในเรือนจำ ก็จะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนการแก้ไขอบรมให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ต้องขังได้

ในการศึกษาสังคมของผู้ต้องขังนั้น วิธีการที่ดีที่สุดก็คือ การศึกษาถึงแบบพฤติกรรมของผู้ต้องขังในเรือนจำ ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรม ค่านิยม และแบบแผนความประพฤติของผู้ต้องขังในเรือนจำของแต่ละประเภทได้เป็นอย่างดี พฤติกรรมของผู้ต้องขังแต่ละแบบแต่ละประเภทเป็นเรื่องที่น่าสนใจและสมควรที่จะมีการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพราะการกำหนดแบบพฤติกรรมของผู้ต้องขังแบบต่าง ๆ นั้นทำให้สามารถเปรียบเทียบพฤติกรรมประเภทต่าง ๆ และเข้าใจพฤติกรรมแต่ละประเภทดียิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการควบคุมหรือแก้ไขอบรมผู้ต้องขังให้สอดคล้องกับผู้ต้องขังแต่ละประเภทได้อย่างเหมาะสมยิ่งขึ้น

ดังนั้น เพื่อประโยชน์ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้ต้องขังให้ชัดเจนยิ่งขึ้น นักทฤษฎีทฤษฎีจึงนิยมจะใช้ “แบบพฤติกรรม” มาเป็นเกณฑ์ในการแบ่งประเภทของผู้ต้องขัง ทั้งนี้โดยการพิจารณาจากวิถีชีวิต การปฏิบัติตนในเรือนจำ ความสัมพันธ์กับผู้ต้องขังอื่นและเจ้าหน้าที่ ตลอดจนโลกทัศน์และค่านิยมของผู้ต้องขังแต่ละประเภท

2.4 กลุ่มและระบบการรวมกลุ่มของผู้ต้องขัง

สิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมย่อยในเรือนจำอีกประการหนึ่งคือ การรวมกลุ่มและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้ต้องขัง ซึ่งเกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ของผู้ต้องขังด้วยตนเอง และรวมตัวกันเป็นกลุ่มขึ้น การรวมกลุ่มกันจะทำให้ชีวิตในเรือนจำของผู้ต้องขังเป็นสิ่งที่มีความหมาย เพราะผู้ต้องขังเป็นสมาชิกของกลุ่มจะได้รับการยอมรับจากกลุ่มและใช้กลุ่มเป็นที่ระบายความคับข้องใจของตน ตลอดจนช่วยเป็นเครื่องป้องกันการรังแกจากผู้ต้องขังหรือกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งเคลมเมอร์ ได้แบ่งกลุ่มของผู้ต้องขังออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. กลุ่มปฐมภูมิ เป็นกลุ่มของผู้ต้องขังที่เรียนรู้ชีวิตในเรือนจำมานาน มีความเข้าใจในชีวิตเรือนจำดี และพร้อมที่จะรวมตัวกันผู้ต้องขังอื่น ๆ เมื่อกลุ่มของพวกเขาพร้อมตัวกัน

สมาชิกของกลุ่มจะมีความผูกพันกันมาก เกิดมีความรู้สึก “เป็นพวกเรา” ความขัดแย้งที่มีระหว่างสมาชิกในกลุ่มจะมีมาก และไม่เป็นการขัดต่อความสัมพันธ์ของกลุ่ม

2. กลุ่มกึ่งปฐมภูมิ เป็นกลุ่มของผู้ต้องขังที่เข้าร่วมกลุ่มโดยจะไม่ผูกพันตนเองกับกลุ่มมากนัก อาจจะมีการใช้สิ่งของร่วมกันบอกความลับในระดับหนึ่งแต่จะไม่ทุกสิ่งทุกอย่าง และจะไม่คบคนกลุ่มเดียวแต่จะเป็นเพื่อนกับหลาย ๆ กลุ่ม

3. พวกไม่สังกัดกลุ่ม คือ จะอยู่อย่างอิสระ พวกนี้มักจะได้แก่ พวกที่ยังมีความผูกพันกับครอบครัวเป็นอย่างดี ทำให้กลุ่มอ้างอิงของเขาภายนอกเรือนจำจำเป็นต้องควบคุมความประพฤติของเขาในเรือนจำ พวกนี้มักจะหลีกเลี่ยงปัญหาจึงไม่เข้ากลุ่มหรือแก๊งใด นอกจากนี้ พวกไม่มีกลุ่มยังอาจเป็นพวกที่ไม่มีกลุ่มโดยอมรับ หรือเป็นพวกอ่อนแอ หนีโลก ไม่สามารถปรับตัวเองให้เข้ากับกลุ่มต่าง ๆ ได้ จึงแยกตัวเองออกมาโดดเดี่ยว และมีความเย็นชาต่อการคบหาสมาคมกับผู้อื่น

2.5 แบบพฤติกรรมของผู้ต้องขังในเรือนจำ

แบบพฤติกรรมของผู้ต้องขัง เป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตการปฏิบัติตนในเรือนจำ ปฏิกริยาและการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมในเรือนจำ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ต้องขังด้วยกันเอง ความสัมพันธ์กับเจ้าพนักงาน ตลอดจนโลกทัศน์และค่านิยมของผู้ต้องขังแต่ละประเภท

พฤติกรรมการแสดงออกของผู้ต้องขังที่เป็นพื้นฐานของการเกิดแบบพฤติกรรมเฉพาะเกิดขึ้นหลังจากที่พวกเขาผ่านการจำคุกไปสักระยะหนึ่ง ปฏิกริยาของผู้ต้องขังต่อการต้องตกอยู่ในสภาพที่ขาดอิสระภาพ สูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง สูญเสียสิทธิที่พึงได้รับ และสูญเสียความรู้สึกของความเป็นมนุษย์ เมื่อถูกส่งเข้าอยู่ในเรือนจำจะได้รับการแสดงออกที่แตกต่างกัน ผู้ต้องขังบางคนจะแสดงออกโดยการแยกตัว หรือเก็บตัวและอดทนต่อสถานการณ์ที่เลวร้ายนี้อย่างสงบ ผู้ต้องขังบางคนจะแสดงออกโดยการต่อต้านขัดขืน และพยายามต่อสู้กับระบบทุกขณะ ในขณะที่บางคนพยายามเพื่อให้ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดจากการอาศัยอยู่ในเรือนจำ (D.Stanley Eitzen and Doug A. Timmer, 1985, p. 498, อ้างถึงใน พัฒนา พัวพัฒนกุล, 2533, น. 50)

สถาบันสุขภาพจิตแห่งสหรัฐอเมริกา (US National Institute of Mental Health) ได้ทำการวิเคราะห์พฤติกรรมต่าง ๆ ของผู้ต้องขัง รวม 4 ประเภท ดังต่อไปนี้ (ประเสริฐ เมฆมณี, 2523, น. 282-284)

1. ผู้ต้องขังชอบการสังคม (Prosocial Inmates) ได้แก่ ผู้ต้องขังที่มีพฤติกรรมเช่นเดียวกับบุคคลธรรมดาทั่วไป ปกติเป็นผู้ที่มีความเคารพต่อระเบียบวินัย และกฎเกณฑ์ทางสังคม แต่ เนื่องจากได้รับความกดดันในประการต่าง ๆ อันเป็นสาเหตุนำไปสู่การประกอบอาชญากรรม ส่วนมากมักจะก่ออาชญากรรมประเภทร้ายแรงแบบบันดาลโทสะ เช่น คดีทำร้ายร่างกายบาดเจ็บสาหัส หรือฆ่าคนตายด้วยอาวุธปืน ผู้ต้องขังประเภทนี้เมื่อถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำ มักจะมีสัมพันธภาพอันดีกับครอบครัวและสังคมภายนอก รวมทั้งมีความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ พร้อมทั้งจะให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่เรือนจำอย่างสม่ำเสมอ เว้นเสียแต่จะได้รับการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมจากเจ้าพนักงานเรือนจำ หรือถูกข่มขู่จากผู้ต้องขังอื่น ๆ เนื่องจากยังไม่สามารถระงับความโกรธหรืออารมณ์แค้นที่ยังค้างค้ำค้างหลงเหลืออยู่ จึงสมควรที่จะแยกขังผู้ต้องขังประเภทนี้ ออกเป็นสัดส่วนไม่ให้ปะปนกับผู้ต้องขังที่มีสันดานเป็นผู้ร้าย

2. ผู้ต้องขังที่มีพฤติกรรมเป็นปฏิปักษ์ต่อสังคม (Antisocial Inmates) พวกนี้เป็นพวกที่กระทำผิดที่จิตใจเย็นแบบอย่างอาชญากรอย่างแท้จริง เนื่องจากได้ใช้ชีวิตมั่วสุมกับผู้ที่มีพฤติกรรมเป็นปฏิปักษ์ต่อสังคมมาตั้งแต่เยาว์วัย หรือมั่วสุมกับกลุ่มผู้กระทำผิดวัยรุ่นโดยอาชีพหรือองค์กรอาชญากรรมที่มีอิทธิพล ได้แก่ การปล้นทรัพย์ ย่องเบา และทำร้ายร่างกายโดยเจตนา พฤติกรรมอาชญากรรมมักจะเกิดจากการขาดการยับยั้งชั่งใจ หรือการมีความรู้สึกที่เป็นปฏิปักษ์กระด้างกระเดื่องก้าวร้าวต่อผู้อื่น จากการสืบประวัติดั้งเดิมของผู้ต้องขังประเภทนี้จะพบว่า ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มาจากครอบครัวยากจนและอยู่ในสภาพแวดล้อมอันเสื่อมโทรม แม้แต่ในระหว่างถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำพวกนี้ก็มักจะมั่วสุมกับผู้ต้องขังที่มีสันดานเป็นผู้ร้าย คอยก่อความไม่สงบหรือกระทำการใด ๆ ต่อระเบียบวินัยของเรือนจำและทัณฑสถานอยู่เนือง ๆ และนับเป็นพวกผู้ต้องขังที่มีสติการกระทำผิดซ้ำซ้อนข้างสูง (Highly Resist) ดังนั้น การควบคุมผู้ต้องขังประเภทนี้ นอกจากจะต้องใช้มาตรการเข้มงวดกวดขันแล้ว ยังจำเป็นที่จะต้องดำเนินการอบรมกล่อมเกล่าให้แน่นหนักไปในทางศีลธรรมจรรยา เพื่อให้ผู้ต้องขังเหล่านี้เกิดความรู้สึกสำนึกผิด โดยอาศัยกระบวนการพัฒนาจิตใจตนเอง ผสมผสานไปกับการใช้มาตรการปฏิบัติที่จำเป็นอื่น ๆ เช่น การใช้หลักการบำบัดผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล หรือกลุ่มบำบัด เป็นต้น

3. ผู้ต้องขังแปลกปลอมสังคมหรือมีลักษณะยากต่อการปรับสภาพ (Pseudosocial Inmates) ผู้ต้องขังประเภทนี้ เป็นบุคคลที่มีลักษณะพฤติกรรมไม่สามารถปรับสภาพชีวิตของตนให้สอดคล้องกับระบบค่านิยมและมาตรฐานความประพฤติโดยทั่วไปได้ อันเนื่องมาจากมีพฤติกรรมตามใจตนเอง มีกลิ่นฉุนหรือบกพร่องทางอารมณ์ เป็นสาเหตุก่อให้เกิดอาชญากรรมในรูปการยกยอกข้อโกง และการปลอมแปลง โดยปกติแล้วผู้ต้องขังประเภทนี้ มักมีพื้นฐานมา

จากชนชั้นกลาง ซึ่งประสบปัญหาการประกอบอาชีพ หรือมีภูมิหลังจากการแตกแยกในครอบครัว หรือการหย่อนยานในระเบียบวินัย อาทิ ได้รับการเอาใจจากบิดามารดา หรือผู้ปกครองจนเกินควร ฉะนั้นการแก้ไขพฤติกรรมของผู้ต้องขังประเภทนี้ จำเป็นต้องใช้วิธีการบำบัดทางจิต (Psychotherapy) เป็นระยะเวลาอันยาวนานสม่ำเสมอ รวมทั้งการจูงใจส่งเสริมให้ผู้ต้องขังกลับความประพฤติ และปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับแนวทางที่สังคมได้ยอมรับ โดยอาศัยระเบียบกฎเกณฑ์และการพัฒนาความสำนึกรับผิดชอบประกอบกันไป แต่ในทางปฏิบัติมักจะปรากฏอยู่เสมอว่าผู้ต้องขังประเภทนี้จะสามารถใช้วิธีอันชาญฉลาด เพื่อให้ได้รับผลประโยชน์ หรือสิทธิพิเศษทั้งจากกลุ่มผู้ต้องขังและจากเจ้าหน้าที่เรือนจำอยู่เสมอ จำเป็นที่เจ้าหน้าที่เรือนจำจะต้องมีไหวพริบรู้เท่าทันและคอยสังเกตความเคลื่อนไหวของผู้ต้องขังประเภทนี้อย่างใกล้ชิด

4. ผู้ต้องขังแยกตัวออกจากสังคม (Asocial Inmates) นับเป็นผู้ต้องขังที่มีพฤติกรรมต่อต้านยากต่อการแก้ไข และมีจำนวนสถิติการกระทำผิดซ้ำสูงสุด ผู้ต้องขังประเภทนี้ มักจะทำความผิดเกี่ยวกับชีวิตและร่างกายหรือประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน และมักจะโน้มเอียงไปในลักษณะวิตถารอันสืบเนื่องมาจากความรู้สึกนึกคิดอันผิดปกติที่ฝังแน่นแต่เยาว์วัย ผลจากการวิจัยประวัติของผู้ต้องขังประเภทนี้ พบว่า ส่วนมากมักจะประสบปัญหาการปรับสภาพชีวิตในวัยเด็กหรือเป็นผู้ที่ถูกบิดามารดาทอดทิ้ง หรือเป็นผู้ตกอยู่ในความควบคุมดูแลของสถานสงเคราะห์ เป็นผลให้บุคคลเหล่านี้ขาดความอบอุ่น ขาดความไว้วางใจในผู้อื่น หรือมีความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจง่ายจึงมักแสดงพฤติกรรมแปลก ๆ เพื่อเรียกร้องความสนใจจากผู้อื่นในลักษณะผิด ๆ เป็นต้นว่า แสดงกิริยาก้าวร้าว รุนแรง ฝ่าฝืนระเบียบวินัย เพื่อสนองตอบต่อความต้องการอันฉับพลันของตนเองทั้งยังปรากฏอยู่เสมอว่า ผู้ต้องขังประเภทนี้มักจะเป็นผู้ที่ขาดเหตุผล และสร้างความยุ่งยากในการปกครอง ด้วยการแสวงหาโอกาส ช่องทางหลบหนี ก่อการจลาจล วุ่นวาย และทำร้ายร่างกายผู้ต้องขังด้วยกันเองหรือเจ้าหน้าที่เมื่อถูกขัดขวางอยู่เป็นประจำ ดังนั้นการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังประเภทนี้จึงจำเป็นต้องใช้หลักมนุษยสัมพันธ์และกระบวนการปรับสภาพทั้งในด้านตัวผู้ต้องขังเอง และภาวะแวดล้อมทั่วไปของเรือนจำและทัณฑสถานด้วย

สำหรับประเทศไทย นัทธี จิตสว่าง (2540, น. 22-28) ได้สรุปและแบ่งประเภทของผู้ต้องขังตามแบบพฤติกรรมการแสดงออกที่ปรากฏเห็นได้ทั่วไปในเรือนจำของไทยออกเป็น 11 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. พวกเก๋าคูก คือ พวกที่อยู่คุกมานานจนเสมือนว่า คุกคือบ้านของตนเอง พวกเก๋าคูกส่วนใหญ่จะมาจากพวกผู้ต้องขังในคดีเกี่ยวกับการลักทรัพย์ ชิงทรัพย์ ปล้นทรัพย์ ฉ้อโกง ยักยอกและยาเสพติด พวกเก๋าคูกมีความชินชาต่อการถูกจองจำในเรือนจำ เพราะจะ

วนเวียนเข้าออกในเรือนจำอยู่เสมอ ดังนั้นจึงไม่ค่อยแคร์กับความผิดที่ตนกระทำในเรือนจำ เพราะพวกนี้ชินชาต่อการถูกลงโทษแล้วเช่นกัน

2. พวกขาใหญ่ ขาใหญ่ หมายถึง พวกผู้ต้องขังที่กล่าวกันว่า มีเส้นใหญ่ หรือ ความสนิทชิดชอบกับเจ้าหน้าที่ หรือได้รับการดูแลจากเจ้าหน้าที่ชั้นสูง หรือมีคนฝากมา ขาใหญ่ มีหลายพวก พวกแรกเป็นเด็กฝาก คือ ได้รับการฝากฝังจากผู้ใหญ่หรือนักการเมืองให้ได้รับความสะดวกในเรือนจำ หรือเป็นพวกที่เคยรู้จักกับเจ้าพนักงานมาก่อน พวกที่สองเป็นพวกมีเงิน เช่น พวกคดีเช็ค คดีแชร์ พวกนี้จะฝากตัวเองกับเจ้าหน้าที่โดยทำความรู้จักคุ้นเคยและให้ความสะดวกกับเจ้าหน้าที่ โดยแลกเปลี่ยนกับความสะดวกของตนเองในเรือนจำ พวกสุดท้ายคือ พวกผู้ต้องขังที่เจ้าหน้าที่คิดว่าเป็นคนของตนเพื่อใช้งาน เช่น ให้เป็นผู้ช่วยเหลือ หรือเป็นสายหรือทำงานในหน่วยงานต่าง ๆ แทนเจ้าหน้าที่ พวกสุดท้ายนี้ปกติจะเป็นผู้ที่ฉลาดและรู้จักประจบเจ้าหน้าที่โดยชอบแสดงผลงานของตนให้เห็นเพื่อผลประโยชน์ของตนในการได้อยู่สบาย

3. พวกเบาปัญญา พวกนี้เป็นพวกผู้ต้องขังที่โง่เขลาเบาปัญญา จะดูได้จาก พฤติกรรมที่แสดงออกและเป็นที่ยอมรับกันดีในเรือนจำ ส่วนใหญ่จะเป็นพวกยากจนและไม่ได้ ทางการศึกษามาก่อน อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ หรือมีการศึกษาน้อย ปัญญาทึบ ส่วนใหญ่เข้ามาใน คดีโทษไม่สูงมักจะถูกผู้ต้องขังอื่น ๆ หลอกเอาหรือตกเป็นเครื่องมือของผู้ต้องขังอื่น ๆ เสมอ ๆ โดยเฉพาะพวกหัวหมอ อิทธิพล และพวกขาใหญ่ เพราะพวกนี้ใช้ง่ายทำทุกอย่างโดย รู้เท่าไม่ถึงการณ์

4. พวกเพี้ยน หมายถึง ผู้ต้องขังที่มีจิตใจไม่สมประกอบ เช่น เป็นพวกโรคจิต หรือโรคประสาท โดยมักจะแสดงพฤติกรรมที่เพี้ยน ๆ ออกมาให้ผู้ต้องขังอื่น ๆ และเจ้าหน้าที่เห็น อยู่เสมอ พวกเพี้ยนนี้ อาจจะเพี้ยนมาก่อนเข้าเรือนจำ หรืออาจจะเพี้ยนภายหลังจากที่เข้า เรือนจำมาแล้ว แต่ไม่ว่าในกรณีใดพวกเพี้ยนจะไม่มีวันที่จะออกเรือนจำไปโดยหายขาดจาก อากาารเพี้ยนของพวกเขาได้

5. พวกหัวหมอ ผู้ต้องขังพวกนี้เป็นพวกที่มีการศึกษาดี หรืออาจเคยรับราชการ มาก่อนหรือไม่ก็เป็นพวกที่เคยติดคุกมาหลายครั้งจนรู้เรื่องเรือนจำ และเป็นผู้ที่มีความรู้หรือพอจะ มีความรู้ในเรื่องกฎหมาย มีทักษะในการพูดการเขียน มักจะเป็นพวกที่คอยให้คำปรึกษาแนะนำ ผู้ต้องขังอื่น ๆ โดยทำตัวเป็นทนายความประจำเรือนจำ มีอาชีพที่สำคัญในเรือนจำก็คือ การ รับจ้างเขียนคำอุทธรณ์ ฎีกาเกี่ยวกับคดี และให้คำปรึกษาเกี่ยวกับคดีและช่องทางต่าง ๆ

6. พวกอิทธิพล ผู้ต้องขังพวกนี้เคยเป็นพวกผู้มีอิทธิพลมาก่อนและมาต้องคดี ภายหลัง ส่วนมากจะเป็นคดีเกี่ยวกับการค้าของเถื่อน คดีจัดหาหญิง และคดีห่วยเถื่อน เป็นต้น

พวกนี้มักชอบทำตัวเป็นผู้มีอำนาจ คอยสะสมพรรคพวกและลูกน้องในเรือนจำ โดยทั่วไปพวกนี้มีเงินที่ใช้หวานกับลูกน้องและมีความเป็นนักเลงอยู่ในตัว แต่ภายนอกมักจะแสดงตนว่าเป็นผู้ประพฤติตนเรียบร้อย ไม่มีปัญหากับใคร แต่ความจริงมีเล่ห์เหลี่ยมมาก และชอบเป็นผู้อยู่เบื้องหลัง การกระทำผิดในเรือนจำต่าง ๆ โดยมีลูกน้องเป็นคนปฏิบัติการ เช่น ตั้งพรรคพวกขายของราคาแพงในร้านสะดวกซื้อของเรือนจำ เพื่อให้กับผู้ต้องขังหน้าใหม่ซึ่งไม่รู้ราคาที่เป็นจริง นอกจากนี้พวกนี้สามารถมีเงินได้จากการลักลอบค้าของสิ่งผิดกฎหมายในเรือนจำ เช่น การค้ายาเสพติด หรือการเป็นเจ้ามือบ่อนพนัน อย่างไรก็ตาม แม้เรือนจำจะพยายามปราบปรามกิจกรรมเหล่านี้อยู่ตลอดเวลา พวกนี้มักหลุดรอดการจับกุมของเจ้าหน้าที่ เพราะส่วนใหญ่จะใช้ลูกน้องดำเนินการส่วนตัวอยู่เบื้องหลัง การอยู่ในเรือนจำของพวกอิทธิพลเป็นการอยู่แบบชั่วคราวเพื่อรอวันออกไปประพฤติปฏิบัติเช่นเดิมกับที่อยู่นอกเรือนจำ

7. พวกแท็กซี่ พวกแท็กซี่จะเป็นพวกผู้ต้องขังที่ถูกญาติตัดขาด ทำให้ขาดแคลนเงินทองใช้สอยในเรือนจำ พวกนี้จึงพยายามเอาตัวรอด โดยหันไปใช้ชีวิตแท็กซี่ โดยการรับจ้างพวกผู้ต้องขังที่มีเงิน แท็กซี่จะยอมทำทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นการไปซื้อของ ซักผ้า นวด รถเมล์ทำงานให้ได้ยอด ดูหมอ หรือเป็นม้าเร็ว ในกรณีที่มีของต้องห้ามเข้ามาในเรือนจำ จะนำเข้าไปบอกคนอื่น ๆ เรียกว่า “ซามูไร” แท็กซี่จะอยู่อย่างเป็นอิสระ กระจายตัวกัน ไม่รวมกลุ่มและไม่ขึ้นต่อใคร แต่จะทำงานให้กับคนที่มีเงินจ้าง แท็กซี่จึงใช้ชีวิตในเรือนจำโดยการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์เช่นกัน แต่ไม่ใช่เก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากทางฝ่ายเรือนจำ กลับเป็นเก็บเกี่ยวจากผู้ต้องขังด้วยการเล่นการพนัน ซึ่งได้มาจากการรับจ้างของตน

8. พวกขี้ยา เป็นพวกผู้ต้องขังที่ติดยาเสพติด ซึ่งอาจจะเข้ามาในเรือนจำในคดียาเสพติด หรือในคดีอื่น ๆ เช่นลักทรัพย์ก็ได้ พวกขี้ยาจะเป็นกลุ่มผู้ต้องขังที่ชอบรวมตัวกันอยู่เป็นกลุ่ม มักจะมีจุดนัดพบในเรือนจำที่จะทำกิจกรรมร่วมกัน ความเป็นอยู่ของพวกนี้สกปรกไม่มีระเบียบ พื้นเพเป็นเด็กจากสลัม และครอบครัวแตกแยกเป็นส่วนใหญ่ แต่บางส่วนก็มาจากครอบครัวฐานะดี พวกนี้วนเวียนอยู่ในเรือนจำหลายครั้ง แต่ครั้งที่กลับเข้ามา มักอ้างว่า “เสียเพื่อนไม่ได้” ในขณะที่อยู่ในเรือนจำจะหลบซ่อนไม่กล้าสู้หน้าเจ้าหน้าที่ เพราะมักจะก่อเรื่องวุ่นวาย เช่น ลักขโมยของผู้ต้องขังอื่นอยู่เสมอ หรือไม่ก็จะหาทางเสพยาอยู่ตลอดเวลา โดยขี้ยาจะพยายามหายาเสพติดจากนอกเรือนจำ เข้ามาด้วยวิธีการต่าง ๆ หรือไม่ก็เคยรับซื้อจากกลุ่มของพวกอิทธิพล หากไม่สามารถหายาเสพติดจากภายนอกได้ เนื่องจากเรือนจำปราบปรามอย่างหนักก็จะหาทินเนอร์ในโรงงานแทน หรือถ้าไม่ได้จริง ๆ ก็ใช้ยาต้มใจ

9. พวกพ่อค้า คำว่า พ่อค้าเป็นคำแสลงของคนคุก หมายถึง ผู้ต้องขังที่ชอบค้าขายในเรือนจำ ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องมีฐานะดี ส่วนใหญ่จะอยู่ในลักษณะพ่อค้าเร็วกว่า พวกนี้จะไม่สนใจอะไรนอกจากการค้าขายในเรือนจำ การติดคุกของพวกเขาก็คือ การใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ที่สุด ด้วยการหากำไร พวกพ่อค้าอาจเป็นพวกอิสระหรือเป็นพวกลูกน้องของขาใหญ่ พื้นเพส่วนใหญ่จะเป็นพวกที่เคยค้าขายมาก่อน พ่อค้าจะรู้จักผู้ต้องขังในเรือนจำมากมาย เพราะพยายามสร้างมนุษยสัมพันธ์ วิธีการของพ่อค้าก็คือพยายามหาเงินทุนสำรองมารับซื้อของจากร้านค้าสงเคราะห์ หรือรับของฝากจากญาติแล้วขายต่อให้ผู้ต้องขังในราคาเงินผ่อนหรือเงินเชื่อ แต่ราคาสูงกว่าปกติ ในวันหนึ่ง ๆ พ่อค้าจะตระเวนขายขนม บุหรี่ ทัมใจ หรือของใช้อื่น ๆ ให้ผู้ต้องขังอื่นแต่ทำท่าทำไร่มากก็คือ พกขนมและของกินที่ตนเอาไว้อขายในห้องนอน ซึ่งราคาขึ้นเท่าตัว นอกจากนี้ยังมีบริการรับซื้อเงินปันผลของผู้ต้องขังอีกด้วย

10. พวกน้อง คือ ผู้ต้องขังที่เป็นกะเทยโดยเพศเป็นชายแต่ทำตัวเป็นผู้หญิง และมีเพศสัมพันธ์กับชายด้วยกันในเรือนจำ มีกะเทยอยู่ 2 ประเภท คือ พวกที่เป็นกะเทยอยู่ก่อนแล้ว กับพวกเด็กหนุ่มหน้าตาดีที่มาพบกับพฤติกรรมรักร่วมเพศในเรือนจำ แต่ไม่ว่าจะเป็นประเภทใด พวกนี้จะถูกเรียกว่า “น้อง” พวกนี้จะได้รับการเอาอกเอาใจ และได้รับฝากสิ่งของจากผู้ต้องขังอื่นที่มีรสนิยมทางด้านนี้ ในบางครั้งอาจมีเรื่องทะเลาะแย่งชิงกัน คนที่ชนะก็จะครอบครองและทำการ “เลี้ยงน้อง” ต่อไป จนผู้ต้องขังอื่นเรียกว่า “ติดเหลือง” พวกที่เลี้ยงน้องอาจมาได้จากผู้ต้องขังแทบทุกประเภท เช่น ขาใหญ่ อิทธิพล เก้าคุก พ่อค้า หรือซี่ยา แต่พวกที่เป็นกะเทยจะมีแบบพฤติกรรมพิเศษมาจากพวกอื่น ๆ ที่สามารถพิจารณาแยกแยะได้อย่างไม่ยากนัก โดยอาศัยกิริยาท่าทาง พวกน้องอาจจะต้องคดีทั้งในคดียาเสพติด คดีลักทรัพย์ และคดีทำร้ายร่างกายอันเนื่องมาจากเหตุผู้สาว

11. พวกเสื้อเดี่ยว มีอยู่ 2 ประเภท พวกแรกเป็นผู้ต้องขังที่มีโทษสูงหรือคดีร้ายแรง เช่น คดีปล้น ฆ่า หรือพวกที่ก่อคดีร้ายแรงของท้องถิ่น พวกนี้จะวางตัวเงียบ ๆ ไม่ยุ่งกับใคร เสื้อเดี่ยวพวกนี้จะเก็บความรู้สึกได้ดี และไม่แสดงออกเป็นที่ยำเกรงของผู้ต้องขังอื่น ไม่มีผู้ต้องขังอื่น ๆ เข้าไปยุ่งด้วย เจ้าพนักงานเองก็พยายามจับตาดูพวกนี้อยู่ห่าง ๆ เพราะรู้ว่าพวกนี้สามารถหนีได้ตลอด 24 ชั่วโมง การอยู่ในเรือนจำของพวกเสื้อเดี่ยวเป็นการอยู่เพื่อ “ฆ่าเวลา” และรอวันที่จะออก ไม่ว่าจะโดยการหลบหนีหรือการได้รับการปลดปล่อย โดยปกติเสื้อเดี่ยวพวกนี้จะทำตัวให้อยู่ในระเบียบวินัยของเรือนจำเป็นอย่างดี โดยทำงานฝึกอาชีพไปเรื่อย ๆ ไม่ยุ่งกับเจ้าหน้าที่และก็ไม่อยากให้เจ้าหน้าที่ไปยุ่งกับตน

ในสังคมของผู้ต้องขังนั้น การจัดแบ่งผู้ต้องขังออกเป็นประเภทต่าง ๆ จะไม่เป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจพฤติกรรมของผู้ต้องขัง อันจะนำไปสู่แนวทางในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังให้มีประสิทธิภาพที่สุดเท่าใดนัก ควรจะมีการพิจารณาถึงโครงสร้างของพฤติกรรม ตลอดจนปฏิสัมพันธ์ของผู้ต้องขังประเภทต่าง ๆ ซึ่งจะมีผลต่อการขัดเกลาทางสังคมและเรียนรู้ภายในเรือนจำ ตลอดจนปฏิสัมพันธ์ของผู้ต้องขังประเภทต่าง ๆ ซึ่งจะมีผลต่อการขัดเกลาทางสังคมและเรียนรู้ภายในเรือนจำ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและแบบพฤติกรรมของผู้ต้องขัง ความสัมพันธ์ของผู้ต้องขังประเภทต่าง ๆ จึงเป็นเรื่องที่น่าจะพิจารณาเป็นอย่างยิ่ง

แบบแผนพฤติกรรมของผู้ต้องขังดังกล่าว เป็นแนวทางที่ผู้ต้องขังแต่ละคนเลือกนำมาใช้ในการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมในเรือนจำ โดยมีบุคลิกลักษณะอุปนิสัย ใจคอ ความคิดทัศนคติ และประสบการณ์เฉพาะบุคคลที่เป็นพื้นฐานดั้งเดิมก่อนเข้าสู่เรือนจำ เป็นตัวทำให้ผู้ต้องขังมีบทบาทและการแสดงออกที่แตกต่างกัน เออร์วิน ได้เสนอรูปแบบฉบับการปรับตัวของผู้ต้องขัง เรือนจำไว้ 3 รูปแบบคือ (อ้างถึงใน พัฒนา พัวพัฒนกุล, 2533, น. 61-63)

1. “ปล่อยเวลาให้ผ่านไปวัน ๆ”

ผู้ต้องขังหลายคนมีทัศนคติว่าประสบการณ์ใช้ชีวิตในเรือนจำ เป็นเพียงการหยุดการประกอบอาชีพชั่วคราวของพวกในโลกภายนอกเท่านั้น ดังนั้น จึงถือว่าพวกเขาเข้ามาอยู่ในเรือนจำเพื่อ “ฆ่าเวลา” โดยเฉพาะพยายามให้เวลาในเรือนจำผ่านพ้นไปอย่างรวดเร็วและเจ็บปวดน้อยที่สุด แต่ให้ได้รับความสะดวกสบายเท่าที่จะทำได้ ผู้ต้องขังพวกนี้จะพยายามหลีกเลี่ยงการเกิดปัญหายุ่งยากกับผู้อื่นและจะหางานทำเพื่อฆ่าเวลาไป ตลอดจนพยายามทำอะไรก็ได้ที่จำเป็นที่จะทำให้สามารถออกไปได้เร็วที่สุด

ในการหลีกเลี่ยงความยุ่งยากนั้น พวกนี้จะพยายามปฏิบัติตามกฎเกณฑ์หรือแบบแผนของคนคุก โดยเฉพาะการยึดถือตามคติที่ว่า “อย่ายุ่งเรื่องของผู้อื่น” ในการ “ฆ่าเวลา” นั้น อาจจะได้โดยการทำงานในโรงฝึกงาน การอ่านหนังสือ แต่งหนังสือ เล่นกีฬา งานอดิเรก ดูหนังภาพยนตร์ เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มหรือสังสรรค์กับเพื่อนฝูง และถ้ามีโอกาสได้เลือก พวกนี้จะเลือกทำงานที่มีผลประโยชน์ตอบแทนมาก เช่น การทำงานในโรงครัว หรือในโรงอาหารของเจ้าพนักงาน ซึ่งจะได้ทานอาหารมากกว่าผู้อื่น และมีอิสระมากกว่าผู้อื่น นอกจากนี้ถ้าเป็นงานที่มีรายได้ก็จะได้นำไปใช้จ่ายในขณะที่อยู่ในเรือนจำจะทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่ลำบากในเรือนจำ ไม่ฟุ้งซ่าน และสามารถปรับตัวให้เคยชินกับชีวิตในวันหนึ่ง ๆ ที่ผ่านไปด้วยดี พวกนี้จะพยายามทำงานให้ดีเพื่อความสะดวกที่จะได้รับตามมา

วิธีการที่จะทำให้สามารถออกจากเรือนจำไปได้เร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ ก็โดยการพยายามหลีกเลี่ยงเรื่องยุ่งยาก โดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับคนที่เป็นตัวก่อความยุ่งยาก ซึ่งจะทำให้ถูกลงโทษทางวินัย อันมีผลต่อการพักโทษและลดโทษได้ นอกจากนี้โดยเหตุที่เรือนจำหันมาเน้นในด้านแก้ไขจึงต้องพยายามเข้าร่วม “กิจกรรมการแก้ไข” ของทางเรือนจำ เช่น การศึกษาเล่าเรียน การฝึกวิชาชีพ กลุ่มบำบัด การเข้าโบสถ์ โครงการเลิกสุรา และอื่น ๆ การเข้าร่วมกิจกรรมเหล่านี้จะทำให้คะแนนความประพฤติดีขึ้น ผู้ต้องขังส่วนใหญ่จะเลือกการใช้ชีวิตในเรือนจำแบบของการฆ่าเวลาเช่นนี้

2. “คุกคือบ้านเรา”

เป็นผู้ต้องขังอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งขาดการติดต่อกับญาติพี่น้อง และครอบครัว หรือสังคมภายนอก พวกนี้จะพยายามสร้างโลกของพวกเขาขึ้นมาเองในเรือนจำ โดยถือว่าเรือนจำเป็นโลกที่พวกเขาคุ้นเคยมากกว่าโลกภายนอก เพราะพวกเขาใช้ชีวิตภายในเรือนจำและทัศนสถานมากกว่าสังคมภายนอกและเพื่อนของเขาส่วนใหญ่ก็อยู่ในเรือนจำ พวกเขาเติบโตขึ้นมาจากทัศนสถานและเรือนจำ ดังนั้นจึงไม่ต้องการที่จะออกไปข้างนอก การออกไปก็เปรียบเสมือนการออกไปพักผ่อน เพื่อที่จะกลับเข้ามาอีกในวันข้างหน้า ผู้ต้องขังประเภทนี้มักได้แก่ ผู้ต้องขังที่ติดยาเสพติด หรือเป็นผู้ต้องขังที่มีประวัติการต้องโทษหลายครั้ง โดยพฤติกรรมอาชญากรรมมักได้รับการพัฒนาขึ้นมาจากสถานดัดสันดาน สถานกักขังและอบรมที่เคยมาก่อน

3. “เก็บเกี่ยวผลประโยชน์”

โดยเหตุที่ในเรือนจำมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่ให้ประโยชน์ เช่น การฝึกวิชาชีพ การให้การศึกษา และกิจกรรมกลุ่มต่าง ๆ ทำให้ผู้ต้องขังบางกลุ่มพยายามที่จะเอาประโยชน์จากโครงการดังกล่าว เพื่อปรับจิตใจของตนให้ดีขึ้น หรือเพื่อปรับปรุงตนเอง บางคนพยายามเอาชนะความด้อยโอกาสทางการศึกษาวิชาชีพของตนเอง โดยการเอาประโยชน์จากกิจกรรมของเรือนจำดังกล่าว หรือจากทรัพยากรอื่น ๆ ของเรือนจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ พวกนี้จะใช้เวลาในการอ่านหนังสือเป็นส่วนใหญ่ เพื่อตักตวงความรู้ บางคนเข้าเรียนในโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ บางคนเรียนต่อจนถึงขึ้นมหาวิทยาลัย “การเก็บเกี่ยวผลประโยชน์” มักเป็นแบบฉบับของผู้ต้องขังที่มาจากชนชั้นสูง พวกนี้จะไม่ถือว่าตนเป็นอาชญากร เพราะพวกนี้ไม่ใช่อาชญากรโดยสันดาน จึงมักไม่เข้าร่วมกลุ่มกับผู้ต้องขังที่กระทำผิดติดนิสัย หรือเป็นอาชญากรโดยสันดานอื่น ๆ การเก็บเกี่ยวของพวกนี้มักไม่ใช่การเข้าร่วมในการฝึกวิชาชีพ เพราะพวกเขาเห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมายสำหรับพวกเขาแต่จะเลือกเข้าร่วมกิจกรรมด้านการปรับปรุงจิตใจ เช่น การศึกษารวมศึกษา หรือการนั่งสมาธินอกจากการเก็บผลประโยชน์จากเรือนจำแล้ว ผู้ต้องขังบางประเภทใช้เวลาใน

เรือนจำให้เกิดประโยชน์แก่ตัวเอง โดยการหาประโยชน์กับเพื่อนผู้ต้องขังด้วยกันทุกรูปแบบ เช่น รับจ้างเขียนคำร้อง เขียนจดหมาย หรือค้าขายของกินของใช้ที่จำเป็นด้วยระบบเงินผ่อน โดยคิดกำไรมาก ๆ เป็นต้น

3. การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเข้าใหม่

การรับตัวผู้ต้องขังเข้าใหม่นั้นนับเป็นขั้นตอนแรกแห่งการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ที่มีผลกระทบต่อการรักษาความสงบเรียบร้อย และประสิทธิภาพแห่งการปกครองเรือนจำและทัณฑสถานอย่างยิ่งจึงได้มีบทบัญญัติในเรื่องนี้ไว้ในมาตรา 8-10 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ และกฎกระทรวงมหาดไทยออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ ข้อ 35-39 สรุปไว้ดังนี้ (ประเสริฐ เมฆมณี, 2532, น. 17-43)

1. การรับตัวผู้ต้องขังต้องมีทั้งตัวคนและหมายอาญาหรือเอกสารอันเป็นคำสั่งของเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจ โดยมาตรา 8 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ ได้บัญญัติทางปฏิบัติไว้อย่างชัดเจนว่า “เจ้าพนักงานเรือนจำจะไม่รับบุคคลใด ๆ ไว้เป็นผู้ต้องขังในเรือนจำ เว้นแต่จะได้รับหมายอาญา หรือเอกสารอันเป็นคำสั่งของเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจ” เมื่อเจ้าหน้าที่เรือนจำหรือทัณฑสถานซึ่งทำการรับตัว ผู้ต้องขัง ได้ตรวจสอบทั้งคนและเอกสารถูกต้องครบถ้วนแล้ว ต้องให้เจ้าหน้าที่ซึ่งควบคุมตัวผู้ต้องขังมาส่งยังเรือนจำหรือทัณฑสถานนั้น ๆ ลงชื่อกำกับไว้ในเอกสารนำส่ง หรือสมุดรับส่งเป็นหลักฐาน เพื่อประโยชน์ในการตรวจสอบความถูกต้อง

2. การตรวจค้นสิ่งของที่ตัวผู้ต้องขัง การตรวจค้นผู้ต้องขัง มีเป้าหมายเพื่อป้องกันการก่อเหตุร้ายและรักษาความปลอดภัยในการควบคุม เมื่อมีผู้ต้องขังเข้าใหม่ เจ้าหน้าที่เรือนจำและทัณฑสถานจำต้องตรวจค้นตัวและสิ่งของผู้ต้องขัง เพื่อไม่ให้มีสิ่งของผิดกฎหมายหรือของต้องห้ามอันได้แก่ฝิ่นหรือยาเสพติด หรือของมีคมอย่างอื่น สุราหรือน้ำเมาซึ่งดื่มได้เมาอย่างสุรา เครื่องอุปกรณ์สำหรับเล่นการพนัน เครื่องอุปกรณ์ในการหลบหนี ศาสตราวุธ ของเน่าเสีย หรือของมีพิษต่อร่างกาย วัตถุระเบิดหรือน้ำมันเชื้อเพลิงและสัตว์มีชีวิต เล็ดลอดเข้าไปในเรือนจำและทัณฑสถาน

ทั้งนี้มิใช่น่าสังเกตว่า การตรวจค้นสิ่งของที่ตัวผู้ต้องขังนั้น ถ้าผู้ต้องขังเป็นชายให้เจ้าพนักงานชายเป็นผู้ตรวจ ถ้าผู้ต้องขังเป็นหญิงให้เจ้าพนักงานหญิงเป็นผู้ตรวจ หากไม่มีเจ้าพนักงานหญิง ก็ให้ผู้ต้องขังนั้นแสดงสิ่งของที่ตนมีติดตัวมาต่อเจ้าพนักงานที่มีหน้าที่ตรวจ หากยังเป็นที่ยสงสัยว่าผู้ต้องขังจะไม่แสดงสิ่งของที่มีอยู่ทั้งหมด ก็ให้เชิญหญิงอื่นที่เชื่อถือมาช่วยทำการตรวจให้

3. การให้แพทย์ตรวจอนามัยผู้ต้องขังเข้าใหม่ การตรวจร่างกายและอนามัยผู้ต้องขังเข้าใหม่ จำเป็นอย่างยิ่งต่อการอนามัยและสุขภาพ ทั้งนี้ในส่วนของเรือนจำและทัณฑสถานตลอดจนตัวผู้ต้องขังจึงกำหนดให้เจ้าพนักงานเรือนจำและทัณฑสถานแยกผู้ต้องขังที่รับตัวไว้ใหม่จากผู้ต้องขังอื่น เพื่อให้แพทย์ได้ตรวจในวันรับตัวนั้น ถ้าไม่อาจจะมาตรวจในวันนั้นได้ก็ให้ตรวจในวันอื่นโดยเร็ว เมื่อแพทย์ตรวจพบว่าผู้ต้องขังเข้าใหม่คนใดเจ็บป่วย จำต้องมีการรักษาพยาบาลหรือมีโรคติดต่อซึ่งจะลุกลามเป็นภัยแก่ผู้อื่น ให้แพทย์ชี้แจงแนะนำการปฏิบัติแก่พัศดีหรือหากแพทย์ตรวจพบว่าผู้ต้องขังคนใดเจ็บป่วย ซึ่งจำเป็นต้องส่งออกไปรักษาตัวนอกเรือนจำ ให้แพทย์แจ้งต่อพัศดีและทำรายงานยื่นต่อผู้บัญชาการเรือนจำ เพื่อประกอบการพิจารณาส่งตัวออกไปรักษาพยาบาลนอกเรือนจำ ที่เห็นควรให้จัดส่งไปรักษาพยาบาลตามความจำเป็นได้

4. การจัดบันทึกประวัติผู้ต้องขังเข้าใหม่ การจัดบันทึกเรื่องราวหรือประวัติเกี่ยวกับผู้ต้องขังเข้าใหม่ หมายถึง การจัดทำทะเบียนรายตัวผู้ต้องขังเข้าใหม่หรือบันทึกประวัติผู้ต้องขัง ซึ่งกรมราชทัณฑ์กำหนดให้ใช้ทะเบียนประวัติรายตัวผู้ต้องขังเข้าใหม่ เรียกว่าทะเบียนรายตัวผู้ต้องขังแบบ รท. 101

5. ขั้นตอนการปฏิบัติทางทะเบียนในการรับตัวผู้ต้องขัง โดยมาตรา 4 (2) แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ ได้บัญญัติแยกความหมายของ “ผู้ต้องขัง” หมายความว่ารวมถึงนักโทษเด็ดขาด คนต้องขังและคนฝาก ฉะนั้น ขั้นตอนแห่งการปฏิบัติทางทะเบียนในการรับตัวผู้ต้องขัง จึงย่อมแตกต่างกันไปตามลักษณะแห่งความหมายของผู้ต้องขัง แต่ละประเภท ดังนี้

การรับตัวคนฝาก มีหลักปฏิบัติ ดังนี้

1. ดำเนินการตรวจหนังสือนำส่งตัว ซึ่งเป็นเอกสารอันเป็นคำสั่งของเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจว่าเป็นการถูกต้องตามกฎหมายหรือไม่ เมื่อถูกต้องก็ให้รับตัวไว้พร้อมกับลงชื่อกำกับทั้งฝ่ายผู้ส่งและผู้รับ

2. ดำเนินการเก็บข่าวสารข้อมูลในทะเบียนแบบ รท.20

3. จัดการมอบตัวให้หมวดควบคุมและรายงานให้ผู้บัญชาการเรือนจำ ผู้อำนวยการหรือผู้ปกครองทัณฑสถานทราบ ภายใน 24 ชั่วโมง

การรับตัวคนต้องขังระหว่างสอบสวน ประกอบด้วยแนวทางปฏิบัติ คือ

1. ตรวจสอบหมายขังของศาลว่าถูกต้องหรือไม่ถ้าถูกต้องให้รับตัวไว้

2. ตรวจสอบหมายขังของศาลว่า ชื่อ และนามสกุล ในหมายกับตัวคนตรงกันหรือไม่

3. พิมพ์ลายนิ้วมือหัวแม่มือซ้ายขวาลงที่ข้างหมายนั้นทันที เพื่อสอบหมายกับตัวคนเพื่อป้องกันการสับตัว หรือสับหมายในเมื่อไม่อาจทำทะเบียนรายตัวเสร็จในวันที่ได้รับตัวนั้นได้
4. จัดทำทะเบียนรายตัว รท. 100
5. พิมพ์ลายนิ้วมือทั้ง 10 นิ้ว ในแบบพิมพ์ลายนิ้วมือ 3 ฉบับ เก็บไว้ในทะเบียนรายตัว รท.100
6. จัดการถ่ายรูปติดทะเบียนรายตัว ทั้งนี้อาจถ่ายวันนั้นหรือวันต่อมาก็ได้
7. จัดการลงทะเบียนแยกตัวอักษร (รท.21 ค.)
8. จัดการลงทะเบียนกำกับคนต้องซึ่งระหว่างสอบสวน (รท. 22)

การรับตัวคนต้องซึ่งระหว่างพิจารณา การรับตัวคนต้องซึ่งประเภทนี้ มีหลักปฏิบัติเช่นเดียวกันกับการรับตัวคนต้องซึ่งระหว่างการสอบสวนในข้อ 1-8 ดังกล่าวข้างต้นทุกประการ

การรับตัวผู้ต้องซึ่งระหว่างอุทธรณ์ – ฎีกา มีหลักปฏิบัติดังนี้

1. การรับตัวคนต้องซึ่งระหว่างอุทธรณ์ – ฎีกา ให้ปฏิบัติเช่นเดียวกับคนต้องซึ่งระหว่างสอบสวนตั้งแต่ข้อ 1-7 ให้ครบถ้วน
2. ลงทะเบียนแบบ รท.23.ก. (แยกตัวอักษร)
3. จัดการลงทะเบียนแบบ รท. 26 (กำหนดปล่อยตัวประจำเดือน)
4. ถ้าเป็นผู้ต้องซึ่งย้ายมาจากเรือนจำอื่นซึ่งได้จัดทำทะเบียนรายตัวไว้แล้ว ก็ให้ตรวจสอบตัวคนกับทะเบียนรายตัว หมายศาลให้ตรงกัน แล้วนำทะเบียนรายตัวนั้นมาลงทะเบียน รท. 23 และ รท.26 แล้วดำเนินการต่อไปดังนี้

(1) จัดทำหนังสือตอบรับตัวส่งไปยังเรือนจำหรือทัณฑสถานที่ส่งตัวมา

(2) จัดทำหนังสือรายงานการรับตัวไปยังกรมราชทัณฑ์พร้อมบัญชีรายชื่อ

ผู้ต้องซึ่งย้ายเรือนจำหรือทัณฑสถาน

การรับตัวนักโทษเด็ดขาด มีแนวทางปฏิบัติดังต่อไปนี้

1. การรับตัวนักโทษเด็ดขาด ให้ปฏิบัติเช่นเดียวกันกับการรับตัวผู้ต้องซึ่งระหว่างอุทธรณ์ – ฎีกา ในข้อ 1-4 ทุกประการ
2. จัดส่งแผ่นพิมพ์ลายนิ้วมือไปตรวจสอบประวัติการกระทำผิดยังกองทะเบียนประวัติอาชญากรหรือพิมพ์ลายนิ้วมือส่งกรมตำรวจ แล้วแต่กรณี
3. จัดการขอคัดสำเนาคำพิพากษาของศาลและสำเนาคำฟ้องของอัยการมาเก็บรวมไว้ในทะเบียนรายตัว

4. จัดการแจ้งย้ายเข้ามาอยู่ ณ เรือนจำหรือทัณฑสถานต่อนายทะเบียนราษฎรที่เรือนจำหรือทัณฑสถานรับตัวนั้น ๆ ตั้งอยู่

5. ดำเนินการสัมภาษณ์ และรายงานในรูปแบบเก็บข้อมูลรายตัวผู้ต้องขังส่งกรมราชทัณฑ์ 1 ฉบับเก็บไว้กับทะเบียนรายตัวอีก 1 ฉบับ

6. การปฏิบัติต่อเด็กติดมารดาในเรือนจำและทัณฑสถาน

การปฏิบัติต่อเด็กติดมารดาในเรือนจำและทัณฑสถาน เป็นการปฏิบัติตามนัยมาตรา 9 แห่ง พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ ซึ่งบัญญัติว่า “ถ้าผู้ต้องขังมีเด็กอายุต่ำกว่าสิบหกปีอยู่ในความดูแลของตนติดตามมายังเรือนจำ และปรากฏว่าไม่มีผู้ใดจะเลี้ยงดูเด็กนั้น จะอนุญาตให้เด็กนั้นอยู่ในเรือนจำภายใต้บังคับเงื่อนไข ดังระบุไว้ในข้อบังคับอธิบดีตั้งขึ้น หรือจะส่งไปยังสถานที่อื่นใดได้จัดตั้งขึ้นเป็นพิเศษเพื่อการนี้ก็ได้ บทบัญญัติวรรคก่อนให้ใช้บังคับแก่เด็กที่เกิดในเรือนจำด้วย”

หลักการสำคัญในมาตรานี้ หมายถึงว่า ในกรณีเด็กอายุต่ำกว่า 16 ปี ติดตามมารดาเข้ามาในเรือนจำและทัณฑสถาน โดยไม่มีผู้ใดเลี้ยงดูเด็กนั้นได้ ก็ยอมให้อยู่ในเรือนจำได้เป็นการชั่วคราวตามความจำเป็น ทั้งนี้ ให้รวมถึงเด็กคลอดในเรือนจำด้วย กับเพื่อผลทางจิตวิทยาและประโยชน์แก่เด็กเอง กรมราชทัณฑ์ได้มีหนังสือสั่งการว่า เฉพาะเด็กที่ติดตามมาเข้ามาคลอดในเรือนจำหรือทัณฑสถาน ห้ามมิให้บันทึกลงสูจิบัตรว่า เด็กนั้นคลอดในเรือนจำหรือทัณฑสถานแต่ให้ใช้เลขทะเบียนของอาคารเรือนจำหรือทัณฑสถาน ซึ่งทางสำนักทะเบียนท้องถิ่นเป็นผู้ออกให้เช่นเดียวกับเลขบ้านโดยทั่วไป

7. การชี้แจงระเบียบข้อบังคับของเรือนจำแก่ผู้ต้องขัง

นับเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อสร้างบรรยากาศแห่งความเป็นมิตร กับเพื่อเป็นการลดหย่อนความกังวลใจของผู้ต้องขัง จึงให้เจ้าหน้าที่เรือนจำและทัณฑสถาน ชี้แจงให้ผู้ต้องขังเข้าใหม่มีความเข้าใจในระเบียบข้อบังคับ การรักษาวินัยในระหว่างที่ถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำและทัณฑสถาน

8. การบันทึกแจ้งพฤติการณ์และประวัติความประพฤติของผู้ต้องขังจากเจ้าหน้าที่ตำรวจ ระเบียบกรมตำรวจ ว่าด้วยการป้องกันผู้ต้องขังหรือจำเลยก่อการร้าย หลบหนี (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2511 ลงวันที่ 11 ธันวาคม 2511 กำหนดให้เจ้าหน้าที่ตำรวจแจ้งผู้ต้องขังลักษณะร้ายหรือเป็นผู้ต้องหาสำคัญ ให้แก่เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ในโอกาสแรกที่รับตัวไว้ควบคุม

9. การปฏิบัติตามพระราชบัญญัติการทะเบียนราษฎรโดยพระราชบัญญัติการทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2499 ถือว่าหน่วยงานเรือนจำและทัณฑสถานในฐานะเป็นหน่วยงานของ

รัฐ และเป็นสถานที่พักพิงกินอยู่หลับนอนของผู้ต้องขังจำนวนมาก จึงมีสภาพเป็นบ้านของผู้ต้องขังโดยมีผู้บัญชาการเรือนจำ ผู้อำนวยการหรือผู้ปกครองทัณฑสถานเป็นหัวหน้าครอบครัว ผู้อาศัยหรือเจ้าบ้านที่จะต้องแจ้งเกี่ยวกับการเกิด การตาย และการย้ายที่คุมขัง หรือที่อยู่ของผู้ต้องขังต่อนายทะเบียนท้องที่ ซึ่งเรือนจำและทัณฑสถานอื่น ๆ ตั้งอยู่โดยเคร่งครัด หากฝ่าฝืนถือเป็นการกระทำผิดวินัย

10. การรับหมายศาลหรือเอกสารอันเป็นคำสั่งของเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจนับเป็นประเด็นสำคัญในการรับตัวผู้ต้องขังที่เจ้าหน้าที่ผู้รับตัวประจำเรือนจำและทัณฑสถานต้องทำการตรวจสอบให้ละเอียดถี่ถ้วน

4. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากรุวรรณ รังสิตมันตุชาติ (2544, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา เรื่องการปรับตัวของผู้ต้องขังเข้าใหม่ในเรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา เพื่อทบทวนแนวคิดและทฤษฎีด้านการปรับตัวของผู้ต้องขังเข้าใหม่ ศึกษาวิธีการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังแรกเข้าเรือนจำ และศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของผู้ต้องขังเข้าใหม่ในเรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานคร กลุ่มประชากรที่ศึกษาในครั้งนี้ คือ ผู้ต้องขังระหว่างสอบสวนในเรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานคร โดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย จำนวน 263 ราย โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการทางสถิติในการวิเคราะห์ คือ ค่าร้อยละ ค่ามัชฌิมเลขคณิต ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าไคสแควร์ เพื่อทดสอบสมมติฐานผลการศึกษาพบว่า ผู้ต้องขังเข้าใหม่ในเรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานครส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 25-35 ปี กระทำคามผิดเกี่ยวกับทรัพย์มากที่สุด ส่วนใหญ่กระทำความผิดครั้งแรก ส่วนใหญ่ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมภายในเรือนจำได้ในระดับปานกลาง ปัญหาที่มีผลต่อการปรับตัวของผู้ต้องขังเข้าใหม่ พบว่า เป็นปัญหาด้านปัจจัยสี่ (อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค) ปัญหาเรื่องของบุคคลเกิดจากการข่มขู่ กลั่นแกล้ง และถูกเอาวัดเอาเปรียบจากผู้ต้องขังเก่า และเจ้าหน้าที่เรือนจำบางคนใช้อำนาจและกำลังบังคับ รวมทั้งการใช้วาจาค่อนข้างไม่เหมาะสม ปัญหาเรื่องกฎระเบียบ ข้อบังคับเข้มงวด ในเรื่องการดูโทรทัศน์ การขึ้นนอน และการขาดระเบียบวินัยในการใช้สถานที่ของผู้ต้องขัง ปัญหาการติดต่อกับญาติค่อนข้างลำบากและบางรายติดต่อกันไม่ได้ ปัญหาการขาดที่ปรึกษาโดยเฉพาะเรื่องคดีความ ปัญหาสุขภาพ การเจ็บป่วยด้วยโรคผิวหนัง ผื่นคัน โรคปอด วัณโรค และท้องเสีย และปัญหาความ

กลัวเรื่องโรคติดต่อ การไม่มีของอุปโภคบริโภคใช้ และการซื้อสินค้ากับทางเรือนจำมีราคาแพงกว่านอกเรือนจำ

นิภา นิ่มนวล (2548, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา เรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวของผู้ต้องขังให้กับสภาพแวดล้อมภายในเรือนจำและทัณฑสถาน ศึกษาเฉพาะกรณีทัณฑสถานหญิงกลาง มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อศึกษากระบวนการปรับตัวของผู้ต้องขัง เพื่อศึกษาระยะเวลาในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของเรือนจำ/ทัณฑสถาน ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวของผู้ต้องขังหญิง ปัญหา และอุปสรรคในการปรับตัว รวมทั้งแสวงหาแนวทางในการสนับสนุนการปรับตัวของผู้ต้องขังหญิง โดยทำการรวบรวมข้อมูลจากประชากรกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้หญิงซึ่งเป็นนักโทษเด็ดขาดในทุกประเทศคือ จำนวน 342 คน โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล สถิติที่ใช้ในการศึกษา คือ ค่าร้อยละ ค่ามัชฌิมเลขคณิต ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการศึกษาพบว่า อายุ อาชีพก่อนต้องโทษและฐานความผิดมีความสัมพันธ์กับการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ระดับการศึกษาที่มีความสัมพันธ์กับการปรับตัวต่อเจ้าหน้าที่และสวัสดิการ ระยะเวลาที่ถูกควบคุมตัวและรายได้มีความสัมพันธ์กับการปรับตัวต่อกฎ ระเบียบ วินัย ข้อบังคับ ของทัณฑสถาน ส่วนปัจจัยด้านสัมพันธภาพกับเจ้าหน้าที่ ปัจจัยด้านสัมพันธภาพกับเพื่อนผู้ต้องขัง และปัจจัยด้านสวัสดิการผู้ต้องขังมีความสัมพันธ์กับระยะเวลาในการปรับตัวของผู้ต้องขัง

พรรณเลขา พลอยสระศรี (2546, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา เรื่อง กระบวนการปรับตัวของผู้ต้องขังวัยหนุ่มในเรือนจำกลางบางขวาง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี พฤติกรรมการปรับตัวของมนุษย์ เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวของผู้ต้องขังวัยหนุ่มในเรือนจำกลางบางขวาง เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการปรับตัวของผู้ต้องขังวัยหนุ่มในเรือนจำกลางบางขวาง ตลอดจนการแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาอุปสรรคในการปรับตัวของผู้ต้องขังวัยหนุ่ม กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ต้องขังวัยหนุ่มในเรือนจำกลางบางขวางทั้งหมด จำนวน 293 คน วิธีการศึกษาเป็นการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ จากเอกสาร การวิจัยภาคสนาม และเครื่องมือที่ใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ที่มีความสัมพันธ์กับการปรับตัวทางสังคม พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวกับภูมิหลังทางสังคม ได้แก่ อาชีพ และภูมิลำเนา ปัจจัยด้านการกระทำผิด ได้แก่ การยอมรับและปฏิเสธในกระบวนการยุติธรรม และปัจจัยที่เอื้อต่อการกระทำผิด ได้แก่ ประสพการณ์การกระทำผิด และระยะเวลาในการกระทำผิด มีความสัมพันธ์กับการปรับตัวทางสังคม ผลการศึกษาปัจจัยที่ที่มีความสัมพันธ์กับการปรับตัวทางสภาพแวดล้อม พบว่า

ปัจจัยที่เกี่ยวกับการกระทำผิด ได้แก่ อายุ รายได้ และภูมิฐานะ ด้านปัจจัยเกี่ยวกับการกระทำผิด ได้แก่ การยอมรับและปฏิเสธในกระบวนการยุติธรรม และปัจจัยที่เอื้อต่อการกระทำผิด ได้แก่ ความตั้งใจและไม่ตั้งใจมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม

รัตนารภณ์ อ่อนแก้ว (2539, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ศึกษาการปรับตัวของผู้ต้องขังในเรือนจำ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี โดยมีวัตถุประสงค์การศึกษาเพื่อศึกษาระดับการปรับตัวของผู้ต้องขัง และเปรียบเทียบการปรับตัวของผู้ต้องขังโดยแยกตามระดับอายุ ประเภท พื้นฐานการศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว จำนวนครั้งของการต้องโทษ และระยะเวลาที่อยู่ในเรือนจำ กลุ่มตัวอย่างคือผู้ต้องขังในเรือนจำอำเภอธัญบุรี จำนวน 259 คน โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย จากบัญชีรายชื่อผู้ต้องขัง โดยการจับสลาก เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถามการปรับตัวในเรือนจำ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการศึกษาพบว่า ผู้ต้องขังในเรือนจำอำเภอธัญบุรี มีระดับการปรับตัวในเรือนจำ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปรับตัวได้ดีปานกลาง โดยผู้ต้องขังที่มีอายุ 25 ปีขึ้นไป จะมีการปรับตัวได้ดีกว่าผู้ต้องขังอายุ 18-25 ปี และผู้ต้องขังเด็ดขาดจะปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้ดีกว่าผู้ต้องขังระหว่างการพิจารณาสอบสวน นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้ต้องขังที่มีพื้นฐานการศึกษาต่างกันก็มีการปรับตัวได้ดีแตกต่างกันด้วย คือ ผู้ต้องขังสำเร็จการศึกษาสูงปรับตัวเข้ากับเพื่อนได้ดีกว่าผู้ต้องขังที่มีการศึกษาต่ำกว่าระดับประถมศึกษา แต่ผู้ต้องขังที่มีการศึกษาต่ำกว่าระดับประถมศึกษาจะปรับตัวเข้ากับเจ้าหน้าที่ กิจกรรมและระเบียบข้อบังคับของเรือนจำได้ดีกว่าผู้ต้องขังที่มีการศึกษาระดับอื่น

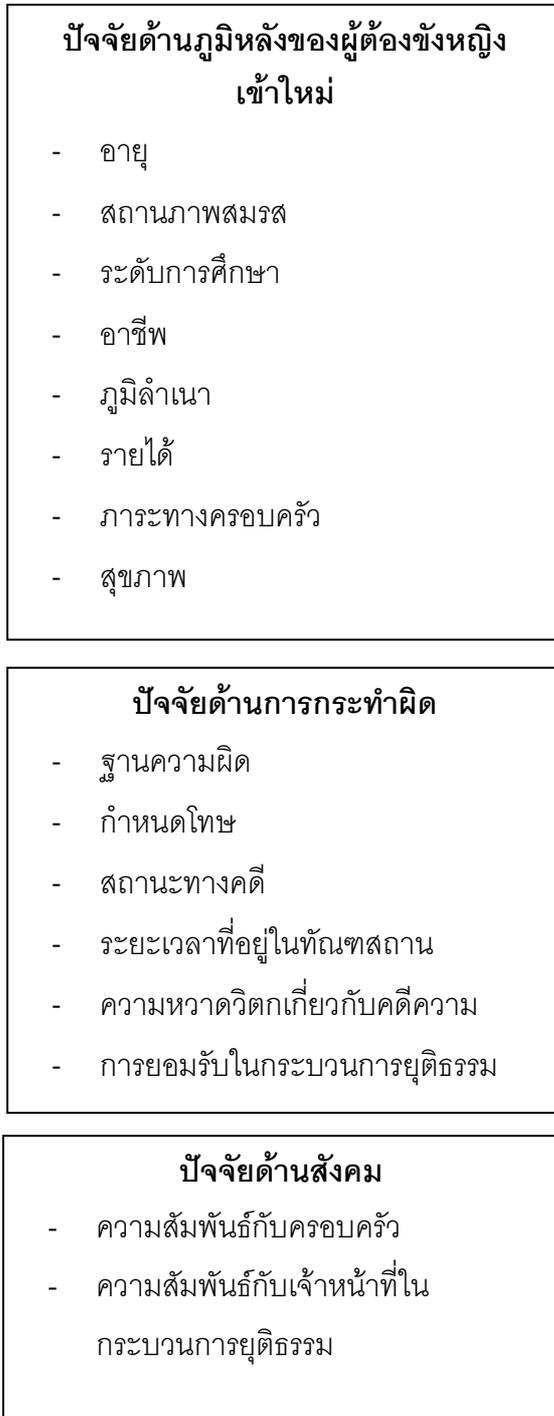
พัฒนา พัวพัฒนกุล (2533, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องการศึกษาทัศนคติของเจ้าพนักงานเรือนจำต่อผู้ต้องขัง : คือศึกษาเฉพาะกรณีเรือนจำที่มีความมั่นคงสูงสุดในเขตกรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความรู้สึกนึกคิด หรือความคิดเห็นของเจ้าพนักงานเรือนจำ ในการมองหรือรับรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้ต้องขังต่าง ๆ โดยวิเคราะห์ให้เห็นปัจจัยประกอบที่มีความสัมพันธ์กับการแสดงทัศนคติในเรื่องดังกล่าว นอกจากนี้ยังเป็นการศึกษาระดับความสัมพันธ์ที่เจ้าพนักงานเรือนจำมีต่อผู้ต้องขัง ตลอดจนปัญหาในการทำงานของเจ้าพนักงานเรือนจำอันเนื่องมาจากผู้ต้องขัง กลุ่มตัวอย่าง คือ เจ้าพนักงานเรือนจำชายที่ปฏิบัติงานอยู่ในเรือนจำความมั่นคงสูงสุดในเขตกรุงเทพมหานคร รวม 3 แห่ง คือ เรือนจำกลางบางขวาง เรือนจำกลางคลองเปรม และเรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานคร จำนวน 206 คน โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการศึกษา ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง และแบบโควตาประกอบด้วยวิธีการควบคุมประชากร และวิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ ค่าเบี่ยงเบน

มาตรฐาน ผลการศึกษาพบว่าเจ้าพนักงานเรือนจำ มีทัศนคติต่อแนวทางในการแก้ไขอบรม พฤติกรรมของผู้ต้องขังว่าการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังรายบุคคลด้วยวิทยาการสมัยใหม่ เช่น การใช้หลักจิตวิทยา หลักสังคมสงเคราะห์ จะพบผลสำเร็จมากกว่าการใช้ระเบียบที่เข้มงวด ซึ่งทำให้ผู้ต้องขังมีทัศนคติต่อต้าน เก็บกด และพัฒนาพฤติกรรมไปในทางลบ และแนวโน้มที่จะกระทำผิดซ้ำของผู้ต้องขังส่วนหนึ่งเป็นผลจากการได้รับประสบการณ์ด้านลบจากชีวิตในเรือนจำ ซึ่งได้แก่ การพบเห็นการเอาเปรียบ เห็นแก่ตัว เล่ห์เหลี่ยม กลโกงของเพื่อนผู้ต้องขัง หรือพฤติกรรมพิเศษที่ไม่เคยประสบมาก่อน เช่น การข่มขืนเพศเดียวกัน หรือการเข้าร่วมรับรู้เหตุการณ์รุนแรง เช่น ผู้ต้องขังวิวาททำร้ายร่างกายและฆ่ากันตาย เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบอีกว่าในการปฏิบัติงาน โดยเจ้าพนักงานเรือนจำร้อยละ 72.3 เคยได้รับความกังวลใจหรือเกิดปัญหา โดยมีสาเหตุมาจากผู้ต้องขัง ได้แก่ ผู้ต้องขังหลบหนีหรือหลอกกลวงหาผลประโยชน์ ตลอดจนการก่อเหตุร้ายทะเลาะวิวาททำร้ายร่างกายตนเองและลักลอบนำยาเสพติดเข้าเรือนจำ

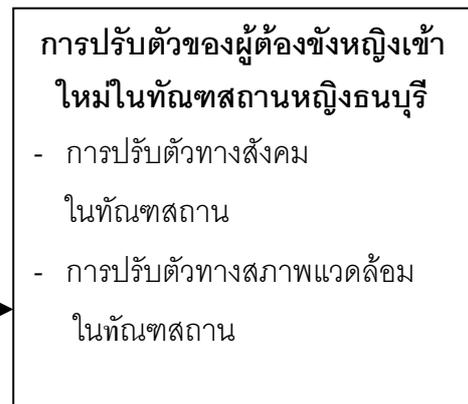
จากแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า การที่ผู้ต้องขังหญิงจะสามารถปรับตัวให้เข้าสังคมและสภาพแวดล้อมในทัณฑสถานได้หรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการทั้งปัจจัยด้านภูมิหลังของผู้ต้องขังเข้าหญิงเข้าใหม่ ความเป็นห่วงบุคคลในครอบครัวที่ตนเองดูแลก่อนต้องโทษ ปัจจัยด้านการกระทำผิด ความหวาดวิตกเกี่ยวกับคดีของตนเอง สำหรับผู้ต้องขังที่คดียังไม่สิ้นสุด หรือระยะเวลาที่อยู่ในทัณฑสถานก็มีส่วนในด้านการปรับตัว นอกจากนี้ปัจจัยด้านสังคม ทั้งความสัมพันธ์กับบุคคลในครอบครัว และเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมก็เป็นปัจจัยที่ทำให้ผู้ต้องขังหญิงสามารถปรับตัวได้ เพื่อให้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพการเป็นผู้ต้องขัง การอยู่ร่วมกับเพื่อนผู้ต้องขังด้วยกันและเจ้าหน้าที่ในทัณฑสถาน รวมทั้งการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมในทัณฑสถานที่ต้องปฏิบัติตัวและกิจวัตรประจำวันต่างๆให้อยู่ในกฎระเบียบ ข้อบังคับของทัณฑสถาน ปัจจัยต่างๆเหล่านี้ล้วนแต่สร้างความกดดัน ความเครียดให้แก่ผู้ต้องขังหญิงทั้งสิ้น ซึ่งที่สุดจะส่งผลต่อการปรับตัวของผู้ต้องขังหญิง ดังปรากฏในกรอบแนวคิด (ภาพที่ 2.2)

กรอบแนวคิดในการศึกษา

ตัวแปรอิสระ

ตัวแปรตาม

ชื่อแฟ้ม: 10บทที่ 2
ไดเรกทอรี: G:\9พรรณอร
แม่แบบ: C:\Documents and Settings\admin\Application
Data\Microsoft\Templates\Normal.dot
ชื่อเรื่อง: บทที่ 1
เรื่อง:
ผู้เขียน: Kate
คำสำคัญ:
ข้อคิดเห็น:
วันที่สร้าง: 03/05/52 ๐๓/๐๕/๕๒ ๑๖:๔๖ น.
เปลี่ยนหมายเลข: 31
บันทึกล่าสุดเมื่อ: 10/06/52 ๑๐/๐๖/๕๒ ๑๘:๑๑ น.
บันทึกล่าสุดโดย: vip
เวลาในการแก้ไขทั้งหมด: 168 นาที
พิมพ์ครั้งสุดท้ายเมื่อ: 22/06/52 ๒๒/๐๖/๕๒ ๑๑:๔๖ น.
เป็นงานพิมพ์ที่เสร็จสิ้นขึ้นสุดท้าย
จำนวนหน้า: 48
จำนวนคำ: 14,202 (ประมาณ)
จำนวนอักขระ: 80,957 (ประมาณ)